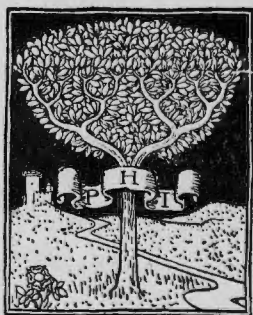

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

UTGIVEN AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BERTIL BROOMÉ

1962

ÅRGÅNG 60 · HÄFTE 1

INNEHÅLL

	Sid.
Professor STEN CARLSSON, Uppsala: »Fyllom våra glas och låtom oss skratta.» Problem kring en politisk dryckesvisa.	1—22
Fil. mag. ROLF KARLBOM, Göteborg: Brytningen mellan makarna Hall år 1808. Meddelande	23—25
Arkivarie HANS GILLINGSTAM, Stockholm: Hålbönäs-ätten och arvet efter Esbjörn Blåpannas hustru	26—30
Professor BENGT HILDEBRAND, Stockholm: Bidrag till släkten Makelée (Macklier) — Macleans historia	31—36
Arkivarie HANS GILLINGSTAM, Stockholm: Studier rörande Vasatidens låg- frälse	37—64

»FYLLOM VÅRA GLAS OCH LÅTOM OSS SKRATTA»

Problem kring en politisk dryckesvisa

AV STEN CARLSSON

I fil. lic. Anders Larsons postumt publicerade arbete »Sammansvärjningen mot Gustav III» finns jämte många andra intressanta avsnitt en utredning om den kända dryckesvisan »Fyllom våra glas och låtom oss skratta». Anders Larson ansluter sig till den i litteraturen gängse uppfattningen, att denna visa är skriven av Hans Järta. Med stöd av ett handskriftsfynd avvisar han däremot den härskande åsikten, att visan skulle ha tillkommit under Norrköpings riksdag år 1800. Han vill i stället hänföra den till tiden omedelbart före attentatet på Operan den 16 mars 1792. Visan skulle i så fall vända sin spets inte mot Gustaf IV Adolf utan mot Gustaf III och vara ett uttryck för de stämningar, som rörde sig i den antirojalistiska kretsen kring Järtas släkting C. F. Pechlin.¹

I en tidningsrecension har jag i korthet berört dessa problem och förklarat, att visan »med stor sannolikhet» diktats av Järta men att Anders Larson inte presterat någon fullt övertygande bevisning i dateringsfrågan. Vid sidan av de båda alternativen 1792 och 1800 har jag fört fram ett tredje, »1794 eller 1795», och ansett det möjligt att visan vänder sin udd mot förmyndartidens ledande politiker, Gustaf Adolf Reuterholm.²

Med anledning av denna recension mottog jag ett brev av generalmajor Einar Björk. De upplysningar, som han däri gav, har föranlett mig att ta upp både författar- och dateringsfrågan till närmare granskning. Jag tror mig nu ha löst båda dessa problem.

Visan vann stor popularitet. Enligt en helt visst överdriven uppgift spreds den på sin tid »i tusende afskrifter».³ Någon fullständig inventering är inte möjlig. I det följande redovisas de påträffade tryckta och

¹ Anders Larson, *Sammansvärjningen mot Gustav III*. Offsettryck, utg. av Historiska institutionen vid Uppsala universitet (1959), s. 233 ff.

² Svenska Dagbladet 1/7 1960. Skepsis mot Larsons datering har även antytts i rec. av Torgny Höjer i PHT 1960 (tr. 1961), s. 184.

³ -d -n [= S. Wieselgren], *Riksdagen i Norrköping år 1800*, Svensk Månadskrift 1864, s. 407. Jfr B. E. Malmström, *Grunddragen af svenska vitterhetens historia*, 4 (1868), s. 218.

otryckta varianter, som kan vara av betydelse för fastställande av den ursprungliga texten och för diskussionen om författar- och dateringsfrågorna.

A. Avskrift bland »kungamördaren» A. L. Ribbings papper på Kulla Gunnarstorp, funnen och återgiven av Anders Larson. Visan är sammanförd med andra dikter, som går fram till 1797. Att döma av handstilen är avskriften gjord av Ribbings vän och meningsfrände Knut Kurck. En omstridd strof med begynnelseorden »Nyss vi sett» saknas.⁴

B. Avskrift med dateringen »Upsala d. 23 Maji 1800», påträffad av O. Dixelius i en vissamling i Kungl. Biblioteket. Dixelius' beskrivning av samlingen är dock vag och kan utbyggas.⁵ Av anteckningar inne i volymen och av handstilen framgår, att visan med all säkerhet nedtecknats av Carl Wilhelm Tellander. Denne blev 1798 student i Åbo och prästvigdes 1801 för Växjö stift. Han dog som komminister i Värnamo 1839. Han ägde en »poetisk åder» och sysslade med »rimsmideri».⁶ I volymen finns flera datumangivelser från åren 1798—1800, varför man torde kunna räkna med att visan här föreligger i det skick, vari den föredrogs i Uppsala den 23 maj 1800, möjligen i Tellanders egen närvaro. Volymen har senare hamnat hos Tellanders studiekamrat från Åbo, Eric Olof Sellin, som 1801 blev prästvigd till adjunkt i Anundsjö i Ångermanland, där han dog som kyrkoherde 1854.⁷ Sellins namn står på försattsbladet. Till visan är fogad, på ny sida men utan ny rubrik, två strofer med avvikande versmått; de börjar med orden: »Så många ha stupat i vaken, mon cher».

C. Avskrift tagen »i ungdomsåren» av Anders Fryxell (f. 1795) och publicerad av denne 1882.⁸

D. Svårdaterad avskrift med rubriken »Öfver Dupuis landsförvisning» på löst blad i Kungl. Bibliotekets samling »Verser över enskilda personer». Påträffad av Dixelius. Under överskriften »Vijdare» följer samma strofer som i var. B men i något avvikande form: »Så många ha drunknat i vaken, mon cher».⁹

E. Avskrift som sista nummer i en samling strödda verser från tiden 1750—1840, som tillhört hovrättsrådet Göran Schröderheim (1752—1815) och hans son kontraktsprosten G. U. Schröderheim (1786—1862). Påträffad av Dixelius. Samlingen överlämnades till Kungl. Biblioteket 1866. Efter visan följer samma strofer som i var. B och D, här med begynnelseorden: »Hur mången har drunknat i vaken, mon cher».¹⁰

⁴ Kulla Gunnarstorps arkiv; A. Larson, a. a., s. 233 f. Grevinnan Brita Wachtmeister har haft vänligheten att ställa avskriften till mitt förfogande.

⁵ V s. 139, KB; O. Dixelius, Den unge Järta (1953), s. 349 not.

⁶ V. Lagus, Åbo akademis studentmatrikel, 2 (Skrifter utg. av Svenska litteratursällsk. i Finland 11:2, 1895), s. 397; G. Virdestam, Växjö stifts herdaminne, 5 (1931), s. 342 ff.

⁷ Lagus, a. a., s. 397; L. Bygdén, Hernösands stifts herdaminne, 1 (1923), s. 61 f.

⁸ A. Fryxell, Bidrag till Sveriges historia efter 1772 (1882), s. 207 ff.

⁹ V t. 128, D—F, KB; Dixelius, a. a., s. 350 not 61.

¹⁰ V s. 84, KB; Dixelius, a. a., s. 353 not 74.

F. Två strofer publicerade av M. J. Crusenstolpe 1836 och tillskrivna Hans Järta. Begynnelseord: »Fyllen edra glas» resp. »Trohet och snille».¹¹ Veterligen den första tryckta versionen av dessa båda strofer.

G. Hela visan utom strofen »Nyss vi sett» publicerad av M. J. Crusenstolpe 1843 i hans historiska roman »Morianen». Visan tillskrives Hans Järta och säges vara diktad under Norrköpings riksdag. Begynnelseorden i två strofer avviker från dem, som Crusenstolpe publicerat 1836; nu heter det »Fyllom våra glas» resp. »Frihet och snille».¹² De tre överskjutande strofema nu veterligen publicerade för första gången.

H. Avskrift med rubriken »Wid Professoren Thorilds landsförvisning af Studenterne vid Upsala Akademi» i en vissamling i Uppsala Universitetsbibliotek. Författarnamn »Järta». Avskriften påträffad av Dixelius, som anser den »förmodligen» vara från gustaviansk tid.¹³ Attributionen till Thorilds avresa är emellertid utan tvivel felaktig, vilket tyder på en sen avfattning.¹⁴ I samlingen, som genomgående är förd av en och samma hand, ingår visor med så sent datum som 1849; i sitt föreliggande skick kan versionen inte ha tillkommit förrän tidigast detta år.

I. Tryck av S. Wieselgren 1864. Säges vara författad av Järta under Norrköpings riksdag. Veterligen första gången som strofen »Nyss vi sett» publicerats.¹⁵

J. Tryck av B. E. Malmström 1868. Strofen »Nyss vi sett» saknas.¹⁶

K. Tryck av P. Hanselli 1869. Strofen »Nyss vi sett» saknas.¹⁷

L. Avskrift, troligen från tiden 1860—74, i justitierådet J. A. Södergrens Järtasamling. På bladets framsida tre strofer, »Fyllen edra glas», jämte »Trohet och snille» och »Än har ej friheten»; på baksidan »Sanningens fackla» och »Bäfven despoter». Strofen »Nyss vi sett» saknas. Visan har rubriken »Vid något tillfälle år 1800» och attribueras till Järta. Senare har emellertid med annan stil tillagts en notis om att Järtas son Fredrik 1874 i brev till Södergren yttrat starkt tvivel om faderns författarskap.¹⁸

M. Tryck av R. Hjärne 1870 under rubriken »Sång af Hans Järta 1800».¹⁹ Denna variant troligen påverkad av variant I. Avskrift av detta tryck i Södergrens Järta-samling.²⁰ — Svenskt visarkiv, Stockholm, känner inga andra versioner av visan än dem, som framdragits av Dixelius. Medd. av fil. lic. Bengt R. Jonsson 3/10 1961.

Att upprätta något »stamträd» över dessa tretton varianter är ej möjligt; antalet okända led är för stort. Viktigt är, att strofen »Nyss

¹¹ (M. J. Crusenstolpe), 1720, 1772, 1809 (1836), s. 2.

¹² (M. J. Crusenstolpe), Morianen eller Holstein-Gottorpiska huset i Sverige, 5 (1843), s. 269 ff.

¹³ V 21 1, UUB; Dixelius, a. a., s. 350, med not 62.

¹⁴ Se nedan s. 8.

¹⁵ Wieselgren, a. a., s. 407 f.

¹⁶ B. E. Malmström, a. a., s. 218 f.

¹⁷ P. Hanselli, Ur en samlares papper, 2 (1869), s. 70 f.

¹⁸ V 127: 3, KB. Jfr Dixelius, a. a., s. 349 not 58.

¹⁹ R. Hjärne, Hans Järta och Carl XII, Framtiden 4 (1870), s. 334 f.

²⁰ V 127: 11, KB. Jfr Dixelius, a. a., s. 349 not 59.

vi sett» saknas i flera varianter (A, F, G, J, K, L). Textkritiskt måste denna strof skiljas från de övriga. I övrigt föreligger en rad skiftningar i ordval och ordformer. De flesta av dem är sakligt sett av underordnat intresse. Mest påfallande är, att själva begynnelseorden förekommer i icke mindre än sex olika läsarter: »Fattom edra glas» (A), »Fattom våra glas» (H), »Fyllen edra glas» (B, D, F, I och L), »Fyll' edra glas» (E), »Fyllom våra glas» (C, G, J och M samt såsom andra alternativ i L) och »Fyllom vår' glas» (K). Den äldsta handskriftens form »Fattom edra glas» måste utmönstras som grammatikaliskt och sakligt orimlig. Valet bör stå mellan »Fyllen edra glas» och »Fyllom våra glas». Båda dessa läsarter finns i relativt tidiga varianter. Logiskt sett passar sistnämnda läsart bäst ihop med fortsättningen » . . . och låtom oss skratta».

Nedanstående edition gör inte anspråk på fullständighet. I notapparatens redovisas blott de avvikelser, som anses kunna ha något sakligt eller textkritiskt intresse. Variant B har tillmätts särskilt stor betydelse; variant A gör på många punkter ett alltför »speciellt» intryck.

	Fyllom våra glas och låtom oss skratta,
bröder! en stund åt verdens lopp!
Tiderna ha blifvit så besatta,
vishetens fall höjt dårskapen opp.
5	Snille och förtjenst på nödens krycka
vandra föragtade hand i hand.
Dygden förmäktar, lasten gör lycka,
skål för vårt lyckliga fosterland!
10	Sanningens fackla fåfängt sprider
öfver jorden sin sköna dag.
Dårens öga vid skenet lider,
slafven blundar för dess behag.
Och om en vis med möda tränger
fram ur hopen och röjer sig,
15	strax despotismen bilan svänger
och fanatismen ryter: tig!

rad 1: se ovan.

rad 2. B: tidens. D, E, H: verdens.

rad 3. F, L: tiderna blifva.

rad 4. I: höjer dåren opp.

rad 7. I: äran svälter.

rad 8. J: fädernesland.

rad 10. A: omkring vårt klot... (A. Larson, a. a., s. 233, har felaktigt: omkring vårt land). B:... klara... E:... väna... I: öfver vår jord sin klara dag.

rad 11. C, G, J, M: svider. H: mot skenet. I: af skenet.

rad 12. H: vid dess behag.

rad 13. C: om ock...

- Bäfven despoter, bäfven att trotsa
 människans rätt och folkens magt!
 Snart skall den hämnande friheten krossa
 20 edra palatsers röfvade pragt!
 Blodiga skuggor, af hämnaden ledde,
 hotande stiga ur grafvens sköt,
 blotta de sår er hand dem beredde,
 kräfva det blod er grymhet göt.
- 25 Trohet och snille, stötte från thronen
 af favoriters smickrande tropp,
 okände vandra bland nationen
 utan bergning och utan hopp.
 Frihetens vän i bojor ligger,
 30 trälldomens vän får blåa band,
 äran svälter och dygden tigger.
 Skål för vårt lyckliga fosterland!
- Dock ännu har frihet ej flytt från Norden.
 Än från dess facklas rena glans
 35 sprides ett återsken kring jorden,
 än finns här lagrar til hjeltars krans.
 Bröder, ett vänskapsband vi sluta,
 häldre döden än slafveri!
 Ljuft att sitt blod för friheten gjuta,
 40 trotsa tyrannen — och dö fri!
- Som synes innehåller dikten många allmänna talesätt och paroller,

rad 14. E: framom.

rad 16. A, C, G, I, J, K, M: ropar.

rad 18. A: människors. B, C, E, K: folkets. I: människans och folkets magt.

rad 22. E: blotande. E, H: grafvarnes.

rad 25. A, C, G, I, J, M: Frihet...

rad 27. A, H, I: ibland. B: kring. K: uti.

rad 30. F, G, H, J, L, M: bär.

rad 32. A: sälla. H: älskade.

rad 33. A: Dock än... ifrån... C: Dock har ej friheten flytt ifrån Norden.
 D: Frihet dock än ej flytt... E: Dock har ej friheten än flytt Norden. G, I,
 J, M: Dock än... H: Än har ej frihet flytt från jorden. K: Dock har ej
 frihet flytt ifrån jorden. L: Än har ej friheten flytt ifrån Norden.

rad 34. J: facklors. L: äras.

rad 35. A, D: omkring. C, L: öfver jorden. E: sprider sitt återsken. H:
 kring Norden. K: till Norden.

rad 36. A: än finnes lagrar. C, L: än finnas lagrar. D: än finnes här lager
 till hjeltens krans. E: än finnes lager. G: än finns lager till hjeltens krans.
 I, J, M: än finnes lager till hjeltens krans. K: än finns här lager.

rad 37. B, H, I: knyta.

rad 38. E: dö.

rad 39. C, G, H, J, L, M: Ljuft är. I: Ljuft är sitt lif för friheten ljuta.

rad 40. G, I, J, M: krossa. D, E: tyranner.

som kan appliceras på skilda politiska situationer. En datering måste grunda sig på en analys av ställen, som kan förbindas med konkreta händelser. Raden »träldomens vän får (bär) blåa band» kräver då särskild uppmärksamhet. Dixelius, som vill datera visan till år 1800 och göra filosofen Benjamin Höijer till en huvudperson, menar att denna rad möjligen åsyftar ordensförlänningarna i samband med Gustaf IV Adolfs kröning i Norrköping 1800, då lundaprofessorn M. Fremling, som stod på en annan filosofisk linje än Höijer, blev riddare av Nordstjärneorden.²¹ Anders Larson tänker sig däremot en allusion på Gävle riksdag 1792, då rojalisterna P. Z. Ahlman och A. Håkansson blev riddare och J. M. af Nordin kommandör av samma orden.²²

Båda dessa tolkningar lider av ett avgörande fel: Nordstjärneorden kan omöjligt omtalas under beteckningen »blåa band». Härmed åsyftas självklart Serafimerorden. Den kände hovmannen G. J. Ehrensvärd talar 1779—80 vid tre tillfällen om »blåa band», »blå bandet» eller »ett blått band» med otvetydig hänсыftning på Serafimerordens blåa band.²³ Så gör också magistratssekreteraren R. F. Hochschild 1794 vid redogörelsen för det tillfälle, då Reuterholm hängde på sig »det blåa bandet».²⁴ F. M. Franzén skriver i en dikt 1801:

Förr vid en riksdag som sig bör
skreks larm för fosterlandet.
Nu skriks der för ett stift och för
blåbandet.²⁵

Under tiden 1790—1800 utdelades Serafimerorden till 32 her-
rar, därav flera främmande furstar.²⁶ Många av dessa serafimer-

²¹ Dixelius, a. a., s. 366.

²² A. Larson, a. a., s. 236.

²³ G. J. Ehrensvärd, *Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s hof*, utg. af E. V. Montan 1 (1877), s. 409, 460, 2 (1878), s. 232. Jfr Svenska akademien's ordbok, 5 (1917), B 3525.

²⁴ R. F. Hochschilds *Memoarer*, utg. av H. Schück, 3 (1909), s. 117.

²⁵ F. M. Franzén, *Skaldestycken*, 4 (1832), s. 244. Jfr Svenska akademien's ordbok, 5 (1917), B 3528.

²⁶ 22/11 1790: G. M. Armfelt, P. J. v. Platen, J. G. Oxenstierna, A. F. Munck, O. H. v. Igelström; 21/11 1791: E. Ruuth; 24/11 1794: G. A. Reuterholm, C. Ad. Wachtmeister, J. W. Sprengporten, C. v. Stedingk, M. Brahe, H. H. v. Essen; 2/11 1795: Fredrik Frans av Mecklenburg-Schwerin, T. Klinckowström; 21/11 1796: W. M. Klingspor, F. Wrede; 6/10 1797: Karl Fredrik av Baden, Karl av Baden; 1/11 1797: A. J. Wrangel, J. A. Meijerfelt; 23/11 1797: Fredrik Wilhelm av Preussen; 26/11 1798: M. Ra-

riddare skulle i och för sig ha kunnat betecknas som »träldomens vänner», men det är svårt att värja sig för misstanken, att visdiktaren syftar på det ordenskapitel den 24 november 1794, då G. A. Reuterholm i strid med Gustaf III:s testamente lät dekorera sig själv och fem andra herrar med det eftertraktade blå bandet, för egen del närmast som ett slags självtagen belöning för insatserna i samband med den Armfeltska processen. Den förargelse, som detta väckte, är väl omvittnad i dagboks- och memoarlitteraturen.²⁷ Ingen ordensutnämning under hela 1790-talet föranledde ens tillnärmelsevis en sådan uppmärksamhet som denna.

Det anförda ger ett starkt, om än inte ensamt avgörande skäl för slutsatsen, att dikten som helhet vänder sin udd inte mot den gustavianska utan mot den Reuterholmska despotismen. Den har i så fall tillkommit efter den 24 november 1794 och rimligen före förmyndartidens slut den 1 november 1796, vilket stämmer förträffligt därmed, att variant A finns i en samling, som tycks ha blivit fullbordad senast 1797.

Raden »Frihetens vän i bojar ligger» bör härnäst komma i blickpunkten. Den är svår att applicera på Gustaf IV Adolfs första regeringstid, då ingen mera känd person torde ha hållits i fängelse av politiska skäl. Men den kan, som Anders Larson framhåller, åsyfta överste L. P. Almfelt, som från 1789 till början av mars 1792 satt på Varbergs eller Marstrands fästning.²⁸ Raden kan emellertid också — och hellre — syfta på C. F. Pechlin, som satt i häkte eller på fästning från den 23 mars 1792 till sin död den 29 maj 1796.²⁹ För en revolutionär visdiktare måste han i högre grad än Almfelt ha tett sig som en »frihetens vän». Dateringen 1794—96 får alltså ytterligare ett stöd.

Viktigare är emellertid frågan, vem som avses med den »vise», som tränger sig fram ur hopen men av »fanatismen» tillropas ett »tig!». Två namn har nämnts: Benjamin Höijer och Thomas Thorild. Det

mel; 16/11 1799: Alexander av Ryssland, Maximilian av Bayern, C. Ekeblad; 14/6 1800: Fredrik av Baden, A. Fersen, J. C. Toll; 3/10 1800: S. af Ugglas; 24/11 1800: Konstantin av Ryssland; 17/12 1800: F. Rostoptjin, A. v. Budberg, HofCalendern 1790—1801; K. Löfström, Serafimerordenslängd 1748—1938 (1939), s. 117 ff.

²⁷ Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok, utg. av Cecilia af Klercker, 4 (1920), s. 284 ff.; Hochschild, a. a., s. 117 f.; G. G. Adlerbeth, Historiska anteckningar, utg. af Elof Tegnér, 2 (1893), s. 102 ff.; jfr en satirisk pennteckning av Pehr Hörberg, återgiven bl. a. i Historiska bilder, 3 (1951), s. 95.

²⁸ A. Larson, a. a., s. 236; E. Naumann i SBL 1 (1918), s. 428.

²⁹ Jfr A. Larson, a. a., s. 318 f., betr. Pechlins häktning.

förra alternativet har förts fram av B. Liljekrantz och O. Dixelius, som hänvisar till Höijers kända vänskap med diktens supponerade författare Hans Järta och till hans kontroverser med Gustaf IV Adolf 1799, då han avstängdes från befordran till professur, varpå han i maj 1800 lämnade landet. Dixelius avför utan vidare Thorild ur diskussionen, emedan han var Järtas fiende.³⁰

Denna hypotes är ohållbar. Den vilar på det obevisade påståendet, att visan är skriven av Järta; resonemanget går i viss mån i cirkel.³¹ Den av Anders Larson framdragna avskriften (A) är troligen så tidig, att dess innehåll inte kan ha haft något att göra med Höijer. Oavsett detta är den sakliga överensstämmelsen mindre god. Visan talar om ett »tig» och om en »despotismens bila», vilket tyder på att det är fråga om en formlig process, riktad mot det fria ordet. I någon sådan process var Höijer aldrig inblandad.

Helt annorlunda förhöll det sig med Thorild. Hans öden passar exakt in på visan. En av avskrifterna (H) knyter också visan till honom och menar rent av, att den sjungits av Uppsala studenter, när Thorild i mars 1793 lämnade Sverige, sedan han av Högsta domstolen och hertigen-regenten dömts till fyra års landsförvisning, närmast på grund av sin i december 1792 publicerade skrift »Om det allmänna förståndets frihet».³² Flera författare har också ansett, att Thorild är den i visan åsyftade.³³ Senast har Anders Larson gått på denna linje men i annan version än den gängse. Då han anser att visan diktats redan 1792, kan han inte kombinera den med tryckfrihetsprocessen och landsförvisningen. I stället menar han, att raderna om den »vise» åsyftar Thorilds den 6 februari 1792 annonserade skrift »Det enda nödvändiga för ett rikets finanser» och Gustaf III:s tre dagar senare utfärdade förbud mot att under riksdagen trycka något, som rörde finansärendena.³⁴

I och för sig är väl Larsons kombination inte alldeles omöjlig. Men det är uppenbarligen vida rimligare, att den diskuterade strofen gäller en dramatisk och allmänt uppmärksammas tryckfrihets-

³⁰ B. Liljekrantz, Benjamin Höijer (1912), s. 266 ff.; Dixelius, a. a., s. 357, 364. Se även Lydia Wahlström, Svenskar från förra seklet, 1 (1915), s. 58.

³¹ Jfr G. Landbergs rec. av Dixelius' avhandling, StvT 1954, s. 111.

³² Betr. processen se bl. a. S. Arvidson, Thorild och den franska revolutionen (1938), s. 233 ff.; N. Staf, Polisväsendet i Stockholm 1776—1850 (Monografier utg. av Stockholms kommunalförvaltning, 1950), s. 209 f.

³³ Wieselgren, a. a., s. 407; R. Hjärne, a. a., s. 334; F. Bajer, Nordens politiske Digtning 1789—1804 (1878), s. 180 not; G. Ljunggren, Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död, 3 (1881), s. 6 not.

³⁴ A. Larson, a. a., s. 236, jfr s. 175 f.

process än en mera speciell och tillfällig, för allmänheten okänd konflikt. De starka orden »despotismens bila» blir mycket svårförklarliga, om Larsons tolkning tillgripes.

Det bör tilläggas, att talet om »vishetens fall» och om »en vis» passar utmärkt just på den åtalade skriften, där orden »vis», »vishet» och »visdom» förekommer mycket ymnigt.³⁵ Thorild älskade att betrakta sig själv som »den vise». Albert Nilsson har satt rubriken »Den vise» över hela första kapitlet av sin Thorild-studie.³⁶

Mycket starka skäl talar sålunda för att »Fyllom våra glas» riktar sig mot den Reuterholmska despotismen och tillkommit under tiden 1794—96. Thorild är visans hjälte, Reuterholm dess bov. Dennes förföljelseaktioner mot regimens motståndare, icke blott gustavianer utan även radikaler sådana som Thorild, C. F. Nordenskiöld, C. J. Bonde, E. M. Staël von Holstein, N. von Rosenstein och L. von Engeström, speglar sig i visans klagomål över att »snille och förtjenst» resp. »trohet och snille» utlämnades åt förakt, umbäranden och hopplöshet, medan »favoriters smickrande tropp» samlade sig kring tronen. Uttrycket »vishetens fall» kan åsyfta Thorilds landsflykt men kan alternativt sammanställas med Svenska akademiens suspension den 7 mars 1795.³⁷

Det återstår att behandla den strof, som saknas i flera avskrifter, bland annat i den äldsta. Den brukar inskjutas mellan andra och tredje strofen i den övriga visan och har följande lydelse:

- Nyss vi sett en älskling af nationen,
 kronan uti vårt brödraband,
 vräkt af en ljungeld sänd från thronen
 hän öfver gränsen af vårt land.
 5 Snille och talanger sorgsne följde
 troget sin flygtige älsklings fjät.
 Kärleken grät, men tårarna döljde,
 vänskapen svor att hämnas det.

³⁵ T. Thorild, *Samlade skrifter*, 3, utg. av S. Arvidson (Svenska författare utg. av Svenska vitterhetssamfundet 15, 1944), s. 259, 268, 274, 276, 278, 284, 291, 293, 302, 306, 315, 316, 318.

³⁶ Albert Nilsson, *Thomas Thorild* (1915), s. 5, 27, 33, 37, 41.

³⁷ Jfr M. Nylund, G. A. Reuterholm under förmyndaretiden 1792—1796 (1917), s. 49 ff.; H. Schück, *Svenska akademiens historia*, 2 (1936), s. 147 ff.; Sten Carlsson, *Gustaf IV Adolf* (1946), s. 53; Lolo Krusius-Ahrenberg, *Tyrannmördaren C. F. Ehrensvärd* (1947), s. 250; N. F. Holm i *SBL* 13 (1950), s. 641 (L. von Engeström).

rad 1. E: älsklingen af nationen.

rad 3. E: tänd från thronen.

rad 4. E: öfver gränsen utaf vårt land.

rad 5. E: Snille, talenter och sorgerna följde. H: Snillet och talangerne.

Den avgörande frågan är givetvis, vem den landsflyktige »älsklingen af nationen» är. Tre namn har nämnts: Thomas Thorild, Edouard Du Puy och Benjamin Höijer. De lämnade landet resp. 1793, 1799 och 1800.

Alternativet Höijer är lättast taga ställning till. Det finns inte i någon avskrift men har förts fram av Liljekrantz och Dixelius, som anser att Höijer är identisk både med »den vise» och med »en älskling af nationen». Uttrycket »kronan uti vårt brödraband» skulle då syfta på Höijers förgrundsställning inom den radikala Juntan i Uppsala, där även Järta var med.³⁸

Det är lätt att visa hypotesens orimlighet. En tidig avskrift (B) har, såsom förut nämnts, den exakta och trovärdiga dateringen »Upsala d. 23 Maji 1800». Vid denna tid hade Höijer ännu inte lämnat landet.³⁹ Oavsett detta, kan »älsklingen» näppeligen åsyfta Höijer, vilken aldrig blev landsförvist, något som påpekats redan av Karl Warburg 1912.⁴⁰ Det är ganska egendomligt, att alternativet Höijer kunnat allvarligt hävdas.

Mindre svårigheter möter alternativet Thorild, som ju finns i en av de yngre avskrifterna. De förut åberopade författare, som stött detta alternativ, har också så till vida rätt, som Thorild tydligen åsyftas i en av de andra stroforna. Inget direkt hinder möter heller för antagandet, att landsförvisningsdomen 1793 skulle kunna betecknas som »en ljungeld sänd från thronen», även om beskrivningen knappast är alldeles träffande.

Men det finns också anledning till tvivelsmål. Är det sannolikt, att samme man kunnat omnämnas dels som »en vis», dels som »en älskling af nationen»? Ingenting i själva dikten tyder direkt på en identitet. Passar över huvud taget uttrycket »älskling» på Thorild? Och om nu de fem ursprungliga stroforna, såsom all sannolikhet tyder på, har tillkommit tidigast i november 1794, ter det sig en smula gåtfullt, att strofen »Nyss vi sett» inte finns med redan i den äldsta avskriften, som otvivelaktigt tillkommit *efter* Thorilds landsförvisning.

rad 6. C, I, M: sin älskade flygtings. E: sin flitige älskares. H: vår flygtande älsklings.

rad 7. C: Vänskapen grät.

rad 8. C: Friheten svor. I, M: frihetens son att hämnas det.

³⁸ Liljekrantz, a. a., s. 266 ff.; Dixelius, a. a., s. 364 ff.

³⁹ Dixelius (a. a., s. 365) har observerat svårigheten; hans försök att komma ifrån den är föga övertygande.

⁴⁰ K. Warburg i *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, 2:a uppl., 2 (1912), s. 578.

Det återstår att skärskåda alternativet Du Puy. Den i Schweiz uppvuxne musikern Edouard Du Puy kom till Stockholm 1793 och blev samma år tredje konsertmästare i hovkapellet. 1796 avancerade han till andre konsertmästare. I juli 1799 blev han tillika sångare vid Kungl. teatrarna. Den 2 november samma år råkade han emellertid deltaga i en fest på värdshuset Mon Bijou med anledning av general Bonapartes hemkomst från Egypten. Därvid sjöng han en visa, i vilken Gustaf IV Adolf fann revolutionära tongångar. Han hotades då av landsförvisning men räddades genom inflytelserika vänners mellankomst. När han den 7 november i konungens närvaro utförde titelrollen i operan »Den lilla matrosen» och därvid hade att säga repliken »Jag tar ingen väg, jag blir kvar», gjorde han emellertid detta så demonstrativt, att publiken jublade och kungen blev uppretad. Du Puy erhöi då befallning att omedelbart lämna landet. Han kom inte tillbaka till Sverige förrän 1810.⁴¹

Det faller genast i ögonen, att detta intermezzo fullständigt svarar mot strofen »Nyss vi sett». Här är det bokstavligen fråga om »en ljungeld sänd från thronen» och om ett landsförvisningsstraff. Orden »talanger» och »älskling» passar förträffligt in i sammanhanget. I en svärdaterad men möjligen tidig avskrift (D) förbindes också visan direkt med Du Puys avresa från Stockholm, och i tre avskrifter (B, D, E), av vilka en med all sannolikhet nedtecknats redan 1800, följes visan »Fyllom våra glas» av två strofer — olika utformade i de tre avskrifterna — som direkt syftar på Du Puys roll i »Den lilla matrosen» och på hans landsflykt.⁴²

Flera författare har också antagit, att strofen »Nyss vi sett» gäller

⁴¹ Hochschild, a. a., 3, s. 315 f.; M. Calenius t. H. G. Porthan 21/11 1799, Mathias Calonii bref till Henrik Gabriel Porthan åren 1793—1800 (Skrifter utg. af Svenska litteratursällsk. i Finland 55, 1902), s. 421 f.; Hedvig Elisabeth Charlotta, a. a., 6 (1927), s. 242; Adlerbeth, a. a., 2, s. 211 f.; F. A. Dahlgren, Anteckningar om Stockholms theatrar (1866), s. 452 f.; A. Fryxell, a. a., s. 206 f.; N. Personne, Svenska teatern, 2 (1914), s. 98 ff.; E. von Wendt, Edouard Du Puy, musikgeni, Don Juan, frihetskämpe och äventyrens man, Astra 1930, s. 540 ff.; A. Vretblad i SBL 11 (1945), s. 545 ff.; Staf, a. a., s. 289. — Uppgifterna om replikens formulering växlar något.

⁴² Uttrycket »bryta isen» förekommer både i ovan berörda tillägg till »Fyllom våra glas» och i visan »Svårare seglats», som ingår i operan »Den lilla matrosen». Dixelius, a. a., s. 360, se även not 98. Betr. vissa musikhistoriska argument se A. Larson, a. a., s. 235. — I en avskrift, som av K. Warburg påträffats i Ericsbergsarkivet men som jag inte lyckats återfinna, förbindes »Fyllom våra glas» också med Du Puys avresa. K. Warburg, En politisk visa från 1800. Göteborgs Handels- och Sjöfartstidn. 2/10 1912. Jfr Dixelius, a. a., s. 350 not 61.

Du Puy.⁴³ Dixelius, som framdragit åtskilliga nya argument för denna teori, har emellertid avvisat den och gått på Järta—Höijer-linjen. I förbigående snuddar Dixelius vid ett aktstycke, som honom själv ovetande skapar full visshet i frågan. Innan detta dokument granskas, måste emellertid författarproblemet beröras.

Den förste, som yttrat sig i författarfrågan, är M. J. Crusenstolpe. 1836 har han kategoriskt och under hånfulla kommentarer betecknat Järta som författare (variant F ovan). 1843 broderar han vidare och låter Järta föredraga visan under en oppositionell sammankomst vid Norrköpings riksdag (variant G). Sedermera har en imponerande rad forskare gått på samma linje: C. W. Bergman, A. Fryxell, S. Wieselgren, B. E. Malmström, R. Hjärne, F. Bajer, B. Liljekrantz, K. Warburg, Lydia Wahlström, H. Schück, O. Sylwan, O. Dixelius, S. G. Svenson och A. Larson.⁴⁴ Raden av skeptiker är betydligt kortare: G. Ljunggren, H. Forssell och G. Landberg.⁴⁵

Crusenstolpe åtnjuter ju ett stadgat, ordspråksmässigt rykte för ovederhäftighet. Likväl har han genom ett tvärsäkert påstående lagt grunden till en uppfattning, som i över 100 år nästan helt behärskat litteraturen. Till förmån för hans tes talar egentligen endast den omständigheten, att Järta, som levde till 1847, veterligen aldrig dementerat den.⁴⁶ Att för en man i Järtas ställning ge sig in i polemik med en fördomsfri och slagfärdig publicist som Crusenstolpe, var emellertid föga behagligt. Den på äldre dagar högkonservative Järta visste ju f. ö. inte, vad Crusenstolpe i en dylik polemik kunde komma att anföra om den unge radikale Järtas förhållanden. En för-

⁴³ H. Forssell i H. Järta, Valda skrifter, 1 (1882), s. III not (tvekar mellan Thorild och Du Puy); A. Fryxell, a. a. (1882), s. 208 not; anon. rec. av H. Forssells anf. arb. i Aftonbladet 15/3 1883; Warburg, a. a., s. 578; dens., a. a. i GHT 2/10 1912.

⁴⁴ Minnen ur Sveriges nyare historia, saml. af B. von Schinkel, förf. och utg. af C. W. Bergman, 4 (1854), s. 364 not; A. Fryxell, Bidrag till Sveriges litteraturhistoria, 7 (1861), s. 4; dens., förut a. a. (1882), s. 207; S. Wieselgren, a. a., s. 407; B. E. Malmström, a. a., s. 218; R. Hjärne, a. a., s. 334; F. Bajer, a. a. s. 179 f.; B. Liljekrantz, a. a. s. 266 f.; K. Warburg, a. a., s. 578; Lydia Wahlström, a. a., s. 57 ff.; H. Schück i Illustrerad svensk litteraturhistoria, 3:e uppl., 4 (1928), s. 512; O. Sylwan i Svenska litteraturens historia, 2:a uppl., 1 (1929), s. 513; O. Dixelius, a. a., s. 352; Sven G. Svenson, Studentens klang- och jubeltid (Upsalastudenten genom tiderna, 1950), s. 96; A. Larson, a. a., s. 233 ff.

⁴⁵ G. Ljunggren, a. a., s. 6 not; H. Forssell, a. a., s. IV not; G. Landberg, a. a., s. 111.

⁴⁶ Jfr Dixelius, a. a., s. 350; A. Larson, a. a., s. 233.

näm tystnad kunde i en dylik situation vara den under alla förhållanden bästa attityden. — Utan bevisvärde är en av Warburg åberopad anonym recension i Aftonbladet 1883, vars författare som stöd för sin åsikt om Järtas författarskap åberopar muntliga meddelanden — rimligen av rätt gammalt datum — som lämnats honom av en person, som vid Norrköpings riksdag stod Järta mycket nära och där »delade hans öde». ⁴⁷ Det är ju här fråga om en sen och anonym tredjehandsuppgift, som inte torde ha varit opåverkad av Crusenstolpe.

Lika litet slående är andra argument, som anförts i sammanhanget. Kombinationen Järta — Höljer är, som redan klarlagts, alldeles ohållbar, likaså hypotesen om att visan tillkommit redan före Gustaf III:s död. Sedan det med till visshet gränsande sannolikhet kunnat hävdas, att »en vis» är identisk med Thorild, blir Järta, som ogillade Thorild, direkt osannolik i sammanhanget. ⁴⁸ Vad Du Puy beträffar, skall han enligt Bernhard von Beskow ha tillhört Järtas vänkrets, men det finns inga bevis för att bekantskapen stiftats före Du Puy's återkomst till Sverige 1810. ⁴⁹ Det fanns inte heller minsta skäl för Järta att kalla Du Puy för »kronan uti vårt brödraband».

Mot Järta-teorien talar vidare den omständigheten — antydd redan av Ljunggren — att Järtas egen son, hovrättsrådet Fredrik Järta (f. 1808) starkt betvivlade faderns författarskap. ⁵⁰ Detta är i och för sig inget avgörande bevis, men Fredrik Järtas tvivel äger åtminstone samma värde som Crusenstolpes tvärsäkerhet.

Ett argument tycks ändå återstå. Dixelius har framhållit, att de forskare, som betvivlat Järtas författarskap, inte sett sig i stånd att framföra något alternativt namn; något sådant har inte heller påträffats i avskriftsmaterialet. ⁵¹

Men även detta argument måste falla. Det finns faktiskt en positiv uppgift om en annan författare. I det exemplar av Schinkel-Bergmans *Minnen*, som tillhört Claes Rudolf Claesson (1806—98) och numera ägs av generalmajor Einar Björk, finns en marginalanteckning — den enda i hela verket — gjord av Claesson vid det

⁴⁷ A. a. i Aftonbladet 15/3 1883; Warburg, a. a., s. 578; dens. i GHT 2/10 1912.

⁴⁸ Jfr Dixelius, a. a., s. 351 not 69, s. 357.

⁴⁹ B. von Beskow, *Lefnadsminnen* (1870), s. 173; Dixelius, a. a., s. 357.

⁵⁰ F. Järta t. J. A. Södergren 8/9 1874, ref. av Södergren i V 127: 11, KB; F. Järta t. H. Forssell 17/4 1882, Ep F 6 b, KB; jfr Södergren t. F. Järta 27/3 1868, F 857 f, UUB; Dixelius, a. a., s. 351.

⁵¹ Dixelius, a. a., s. 352.

sälle i del 4 (1854), som omtalar Järtas författarskap till »Fyllom våra glas», närmast strofen »Bäfven despoter». Anteckningen har följande lydelse:

Dessa verser af Lindegren, hvarken skrifna eller gillade af Hans Järta.⁵²

Denne Claesson, som levde »utan tjänst» och större delen av sitt liv var bosatt hos general Björks farföräldrar, var son till överste Claes Claesson (Cederström), en av de unga adelsmän som jämte Järta avsåde sig sitt adelskap 1800. Den yngre Claesson — enligt general Björk »en av de förnöjsammaste och ljusaste människor» han träffat — kan ha grundat sin kategoriska uppgift på meddelanden av sin far eller av familjen Järta, dock tydligen inte Fredrik Järta, som uppenbarligen inte hört någonting om Lindegrens eventuella roll i sammanhanget. Som general Björk har framhållit, har Claessons uppgift självfallet inget avgörande bevisvärde. Men den tål att provas.

Carl Johan Lindegren (1770—1815) var en på sin tid känd dramatiker och lyriker i den sentimentala stilen. Han utgav 1805—07 »Samlade arbeten», vilka inte innehåller något politiskt stoff. Lorenzo Hammarsköld (f. 1785) har emellertid redan 1819 uppgivit, att Lindegren »med år 1800 började strö omkring sig en mängd jacobinskt politiserande drickesvisor, dem han stundom omväxlade med gillstugu-jämmer och tiggarerop»; han skall då av »hela Sverige» ha börjat räknas som »en af fäderneslandets yppersta skalder», varför besvikelsen blev stor, när hans Samlade arbeten utkom med sin »nog magra måltid» utan någon »antiroyalistisk krydda».⁵³ Lindegrens biograf F. Westin har 1940 dragit hela denna framställning i tvivelsmål, emedan han inte kunnat finna några politiska visor av Lindegren.⁵⁴ Dixelius har emellertid visat, att flera politiskt anstrukna dikter med starkare eller svagare skäl tillskrivits Lindegren. En av dessa har diktats till Du Puy vid dennes avresa ur riket i november 1799; Dixelius har framdragit tre olika avskrifter, av vilka en direkt utpekar Lindegren som författare.⁵⁵ Ett redan i december 1799 cirkulerande rykte nämner likaså honom.⁵⁶ Dock finns även andra författarattributioner.⁵⁷

⁵² Schinkel-Bergman, a. a., 4, s. 364 not; E. Björk t. förf. 4/7 1960.

⁵³ L. Hammarsköld, Svenska vitterheten, 2 (1819), s. 201.

⁵⁴ F. Westin, Carl Lindegren (1940), s. 86 f.

⁵⁵ Dixelius, a. a., s. 358 f.

⁵⁶ M. Calonius t. H. G. Porthan 6/12 1799, a. a., s. 424. Jfr Dixelius, a. a., s. 359 not 94.

⁵⁷ Dixelius, a. a., s. 358 not 92. Till de av Dixelius anförda författarnamnen kan läggas ännu ett: »Silfverstolpe». V s. 139, KB.

»Afsked till Dupuis» har i en av sina varianter följande lydelse:

Res til en mera säker strand,
där inga höga magtspråk gälla,
där endast brott — ej dygder fälla,
och lät det bli ditt fosterland.

Res att den frihetshjälte se,
för prisandet af hvilkens ära
du dömdes brottets lön att bära
i harmen af despoterne.

Res att den luften andas få,
som lifvar blott de sälla bygder,
där mensklighetens första dygder
kring republikens altar stå.

Men glöm ej, älskade, de år
du njöt så gladt med några vänner;
och när du fri, dig lycklig känner,
skänk dem, som slafva, dock en tår.⁵⁸

Som ett skäl för åsikten, att Lindegren verkligen skrivit denna dikt, anför Dixelius i förbigående, att samme skald i en senare visa — påträffad i Kungl. Bibliotekets autografsamling — berör Du Puits öde och att vissa rader förefaller vara direkt hämtade från den tidigare visan. I den senare visan avslöjar Lindegren, att han förut skrivit mot »regeringen och kungen».⁵⁹

Visan i fråga är egenhändigt skriven av Lindegren, vars namn också nämnes i handskriften. Rubriken lyder: »Tacksägelse adresse för ärhållen pension». I korthet är den omnämnd av Fryxell 1860 såsom »Tacksägelse för pensjon». Fryxell uppger Lindegren som författare och omtalar i samma mening »Fyllom våra glas» men här utan författarnamn. Senare har Fryxell på grundval av en avskrift, tagen av honom själv omkring 1810, tryckt av hela dikten och daterat den till julen 1806.⁶⁰ Något skäl för denna datering ges inte, men den torde likväl vara riktig. Vid en prisutdelning i Svenska akademien 1807 var även Lindegren på tal, men hans namn utmönstrades med motiveringen, att han var satt »utom behof af understöd».⁶¹ Denna märkliga uppgift, som väckt Henrik Schücks förundran, blir begriplig, om man antager, att Lindegren nyligen fått ekonomiskt stöd av något slag.

⁵⁸ Dixelius, a. a., s. 359. Se även Fryxell, a. a. (1882), s. 209.

⁵⁹ Dixelius, a. a., s. 359 not 94.

⁶⁰ Fryxell, a. a., 1 (1860), s. 26, 32 f.; dens., a. a. (1882), s. 210 ff.

⁶¹ H. Schück, a. a., 2, s. 458 f.

»Tacksägelseadressen» börjar sålunda:

Omsider är jag också rik.
Min poësie och politique
och vinkar om fri republique
och några pikar emot kungen
har haft god influence på pungen.

Lindegren upplyser vidare, att han nu av »Nordens Salomo» (Gustaf IV Adolf) fått »en liten lämpelig pension». Detta skall ha skett inte trots utan tack vare skaldens tidigare antiroyalistiska diktning. Lindegren, som håller en konsekvent ironisk stil, framhåller, att kungen genom tvångsåtgärder — »landsflykt, fängelse med mera» — ej lyckats förmå de hungriga poeterna

att quäffa sina jämmerskrik
om despotisme och republique.

Så kommer Lindegren in på Du Puy's öde:

Och visor sjöngs om Buonaparte.
Man öppet drack den satans skålen.
Policen stod med öppen arm,
och Ullholm⁶² till sin stora harm
ej tordes vara med vid bålen,
som stod så retande och varm.
En blick från thronen — rörd och slagen
låg offret utaf denna dagen,
talangens älskling, nöjets son.
Nationen i sit hopp bedragen
fick ej behålla detta lån
af vänskapen och af behagen.
Nej — Du Puis måst härifrån.

Dylika metoder hade dock förfelat sitt syfte, och omsider hade kungen kommit till den slutsatsen, att man borde slå in på en annan linje:

Nu blef det tio gånger värre.
Det börja se förtviflat ut.
Och hota hur han hota ville,
så såg han likväl klart till slut,
att det ej hjälper ropa: hut!
åt hundar med talang och snille,
och därför tog han det beslut,
som han bort tagit långt förut
at häldre säga schö- och locka
til hofvet hvarje vitter hund

⁶² Polismästare Magnus Ullholm.

och stryka skällaren om mund
 med en pension — och lära honom bocka.
 Nu vet man, at jag också skällt
 Gud nåde mig, så vist uppå regeringen och kungen;
 men det har kommit utaf svält
 och utaf deficit i pungen.
 Ty har jag också fådt pension,
 som kom rätt väl til pass til julen.
 Ty äger jag förut en enda plåt, så var han stulen,
 och tacksamhet, godt folk, är alltid min passion.
 Jag skäms just för de förra åren,
 då jag til julklapp blott gaf vers.
 Men jag var fattig då, som hela rimmarcorpsen,
 fick ingen ting på min reverse
 och hade björnarne i spåren.
 Men nu sen jag blifvit rik
 igenom rimmad politique,
 så ger jag också värligheter.
 At gifva är min själs behag.
 Jag också känner mig i dag
 den lyckligaste bland poeter.⁶³

Det är svårt att med Dixelius se någon verbal överensstämmelse mellan denna dikt och »Afsked till Dupuis», bortsett från termerna »despotism» och »republik». Så till vida ger »Tacksägelseadressen» intet direkt stöd åt antagandet om Lindegren som författare till »Avsked till Dupuis». Däremot är likheten med strofen »Nyss vi sett» alldeles slående. »En blick från thronen» svarar mot »en ljungeld sänd från thronen», »talangens älskling» mot uttrycken »en älskling» och »snille och talanger»; även orden »vänskap» och »nation» är gemensamma.⁶⁴ »Tacksägelseadressen» ger med andra ord det fulla beviset för att strofen »Nyss vi sett» gäller Du Puy avresa 1799. Vad författarfrågan beträffar, är det teoretiskt tänkbart, att Lindegren har parafraserat en dikt av en annan poet. Det är dock osannolikt, att en skald med Lindegrens självkänsla skulle ha förfarit så. Dessutom handlar ju »Tacksägelseadressen» just om hans egen diktarverksamhet. Uttrycket »kronan uti vårt brödraband» är också klagande. Ty det passar alldeles förträffligt in i bilden. Lindegren blev nämligen 1796 sekreterare vid Kungl. teatrarna, där Du Puy anställdes 1799. De bägge herrarna hade f. ö. redan i november 1795

⁶³ Autografsaml., Lindegren, KB; ofullst. avskrift i V s. 84, KB, utan författarnamn. Fryxells version företer flera avvikelser.

⁶⁴ Likheterna har tydligen observerats av K. Warburg (a. a., s. 578, samt GHT 2/10 1912), vars uppgifter dock är dunkla och förvirrade.

samverkat vid ett dramatiskt evenemang, föranlett av Gustaf IV Adolfs mecklenburgska förlovning.⁶⁵ De tillhörde med andra ord bokstavligen samma »brödraband».

När det gäller strofen »Nyss vi sett», är alltså författarfrågan klar; Claessons uppgift har därmed fått bekräftelse åtminstone på en punkt. Lika självklart är inte, att Lindegren har skrivit hela visan »Fyllom våra glas». Denna kan ju, som Landberg påpekat, ha varit ett »bolagsarbete»;⁶⁶ ett faktum är, att den tillkommit i två etapper. Claessons uppgift gäller emellertid hela dikten, och Hammarsköld talar om en omfattande produktion av »jacobinskt politiserande drickesvisor». Det återstår att undersöka Lindegrens förehavanden och ställning under förmyndartiden.

Lindegrens oroliga levnadsbana är delvis höjd i dunkel. Enligt Westin vistades han 1792 i Finland som informator hos friherre R. G. Wrede på Anjala och knöt där kontakter med familjen Nordenskiöld.⁶⁷ Denna uppgift är av stort intresse, då den mest kände av Nordenskiöldarna, Carl Fredrik, samma år utgav den radikala tidningen Medborgaren, vilket ådrog honom polisens uppmärksamhet och ledde till att Reuterholm 1793 skickade honom till Hamburg.⁶⁸ Vid tiden för den Thorildska tryckfrihetsprocessen tycks Lindegren alltså ha stått i nära kontakt med radikala publicistkretsar, som hade anledning att känna sin ställning hotad. Det hör till saken, att både Nordenskiöld och Thorild sedermera underordnade sig Reuterholm. Det anförda stöder i sin ringa mån tesen om att Lindegren skrivit raderna om »en vis».

Viktigare är emellertid ett studium av Lindegrens situation under vintern 1794—95. På hösten 1794 — tidigast i slutet av oktober, senast i början av december⁶⁹ — for han från Stockholm till Finland för att bli informator hos den gustavianskt sinnade landshövdingen Adolf Tandefelt i Vasa. Denne hade den 7 augusti av förmyndarregeringen blivit entledigad från sin befattning, och någon vänlig

⁶⁵ F. A. Dahlgren, a. a., s. 192, 419, jfr s. 390 f.

⁶⁶ Landberg, a. a., s. 111.

⁶⁷ Westin, a. a., s. 64 f. Jfr M. Lamm, *Upplysningstidens romantik*, 2 (1920), s. 556.

⁶⁸ S. Arvidson, a. a., s. 271; Staf, a. a., s. 209; Lolo Krusius-Ahrenberg, a. a., s. 250.

⁶⁹ I brev t. A. N. Edelcrantz från Uppsala 14/10 1794 säger sig Lindegren ämna resa till Stockholm »på måndag» för att därifrån fara vidare till Finland. I brev från Vasa 15/12 upplyser han emellertid, att han »ändteligen efter många äfventyr» nått denna sin bestämmelseort. Ep E 1: 12, KB.

stämning mot Reuterholm kan inte ha härskat i hans hem.⁷⁰ Själv uppfattade Lindegren sin resa till Finland som ett slags förvisning. I en vemodig kärleksdikt som sannolikt är tillkommen vid denna tid, utgjuter han sig häröver.⁷¹ Mycket upplysande är en serie brev till andre direktören vid Kungl. teatrarne A. N. Edelcrantz. Brevet berör inga politiska händelser men visar hur övergiven och bortglömd Lindegren kände sig i det kalla och avlägsna Finland och hur han längtade tillbaka till Stockholm. Han bedrev emellertid alltså litterär verksamhet. Den 20 mars 1795 skrev han, att han arbetade på ett par pjäser och att han som »ett litet orakel» i smakfrågor anlitade vice hovrättspresidenten P. Z. Ahlmans fru och två »aimabla» döttrar. Han skrev också vers. Den ena av flickorna Ahlman brukade ibland sjunga en sorgsen visa av honom, medan hennes syster ackompanjerade till cittra. I visan ingick bl. a. raderna:

Jag tiger — vishet ibland dårar
föragad och bespottad är.⁷²

Här finns alltså samma antites vishet — dårskap som i »Fyllom våra glas». När sistnämnda visa talar om »snille och förtjenst på nödens krycka», ligger det nära till hands att erinra om Lindegrens notoriskt usla ekonomi, varom bl. a. just hans brev från Vasa ger upprepade vittnesbörd. Även orden om att »trohet och snille . . . okände vandra bland nationen utan bergning och utan hopp» kan osökt kombineras med Lindegrens egen situation. I sin finländska »landsflykt», som tydligen inte hade några politiska orsaker men som otvivelaktigt ökade skaldens missnöje med samhället, kände han sig som ett förskjutet snille, hänvisat till en osäker och ostadig tillvaro i nationens periferi.

Hela dikten »Fyllom våra glas» får alltså en naturlig förklaring, om Lindegren antages vara dess författare. Det finns knappast skäl att härvidlag sätta minsta frågetecken. Ordenskapitlet den 24 november 1794 blir synbarligen terminus post quem. Möjligen var Lindegren då ännu kvar i Stockholm och kunde på nära håll bevittna harmen över Reuterholms blåa band. Terminus ante quem blir den

⁷⁰ G. Granfelt i Finsk biografisk handbok, 2 (1907), sp. 2161; G. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, 8 (1934), s. 142.

⁷¹ C. Lindegren, Samlade arbeten, 1 (1805), s. 285 ff.; jfr Westin, a. a., s. 273.

⁷² C. Lindegren t. A. N. Edelcrantz 1794—95, Ep 1: 12, KB (jfr Westin, a. a., s. 70 ff.); därjämte två brev, dat. 20/3 och 11/5 1795, i Autografsaml., Lindegren, KB.

9 maj 1795, då Lindegren till sin stora glädje av Edelcrantz mottog ett anbud om anställning vid Kungl. teatrarna. Avresan till Stockholm kunde dock av flera skäl inte ske omedelbart. Den 14 juli trodde sig Lindegren kunna resa inom 8 dagar, men ännu den 28 juli hade han inte kommit i väg, ehuru avfärden då såges vara mycket nära förestående. Den 14 juli frågade han Edelcrantz, om det vore möjligt för honom att trycka sin pjäs »Den försonade fadren», som uppförts första gången den 30 maj, och att förse den med en dedikation till hertig Carl.⁷³ Svaret måste ha blivit jakande, ty stycket trycktes senare på året med en synnerligen menlös tillägnan till hertigen.⁷⁴ För en man med Lindegrens livssyn erbjöd det uppenbart inga som helst svårigheter att hylla den överhet som han en kort tid dessförinnan smädat. När han sedermera i sin »Tacksägelseadress» talar om sina angrepp på »regeringen och kungen», avser han tydligen mycket konkret dels förmyndarregeringen, dels Gustaf IV Adolf.

Troligen upphörde Lindegrens jakobinska diktning tills vidare, när han själv blev kunglig ämbetsman och såg en möjlighet att sanera sin klena ekonomi. Hans förhoppningar i sistnämnda avseende sveks emellertid fullständigt.⁷⁵ Följaktligen bör det inte ha funnits några personliga hinder för honom att låta sitt revolutionära patos åter flamma upp, när hans kollega Du Puy landsförvistes. Han fogade då en ny strof till sin jakobinska dryckesvisa. Troligen skedde detta redan i november 1799. Terminus ante quem är i varje fall den 23 maj 1800.

Det är alltså nödvändigt att beröva Järta den lilla fjäder i hatten, som både beundrare och belackare velat ge honom men som han själv aldrig prålat med. Hans politiska radikalism under 1790-talet är likväl tillräckligt betygad, och hans talanger som visdiktare framgår under alla förhållanden av »Sansculottevisan» (1792).⁷⁶ Huruvida han också skrivit den verkligt kvicka »Morgon-bön för alla fyra ståndena vid riksdagen i Norrköping år 1800», är mera osäkert.⁷⁷ Vad som här anförts om »Fyllom våra glas», manar i sin mån till försiktighet på den punkten.

⁷³ Lindegren t. Edelcrantz 9/5, 1/6, 15/6, 14/7, 28/7 1795, Ep E 1: 12, KB, 11/5 1795, Autografsaml., KB.

⁷⁴ C. Lindegren, Den försonade fadren (1795). Uppgift om datum för premiären på titelbladet.

⁷⁵ Lindegren t. Edelcrantz 12/12 1796, 5/3 1798, 13/4 1800, Ep E 1: 12, KB. Jfr Westin, a. a., s. 80.

⁷⁶ Dixelius, a. a., s. 86 ff.

⁷⁷ Dixelius, a. a., s. 332 ff.

För Lindegrens skönlitterära eftermäle måste undersökningens resultat medföra en revision. Ingen av de visor och dikter, som han utgivit under eget namn, har samma schvung som »Fyllom våra glas», och ingen har vunnit en sådan berömmelse. Trots sina schablonmässiga inslag vittnar visan om en tydlig talang för politisk poesi, och Hammarskölds uppgift om Lindegrens popularitet som jakobinsk visdiktare vinner i trovärdighet. Att Lindegren skrivit fler politiska visor än »Fyllom våra glas», framgår både av Hammarskölds formulering och av Lindegrens egna uttalanden i »Tacksägelseadressen». Sistnämnda dikt har ju förresten själv en politisk udd och saknar ingalunda talang. Om Lindegren skrivit den ganska färglösa dikten »Afsked till Dupuis», är såsom förut framhållits tämligen osäkert. Mera betydande är visan »Förutan vin och politik», som utmynnar i en hyllning till Bonaparte efter hans återkomst till Frankrike i oktober 1799. Dixelius har klarlagt, att denna visa i flera avskrifter attribueras till Lindegren och att den enligt en tidig uppgift sjöngs redan i november 1799.⁷⁸ Enligt en okontrollerbar men i sig själv ganska sannolik version skall det ha varit just denna visa, som sjöngs på Mon Bijou den 2 november och fick så ödesdigra verkningar för Du Puy.⁷⁹ Mera ovisst är författarskapet till »Visa. Den 1 maj 1800». Även den kan dock vara skriven av Lindegren.⁸⁰ Detsamma gäller en visa från Norrköpings riksdag, i vilken åtminstone ett par strofer företer drag, som det är frestande att beteckna som »Lindegrenska»:

Blöden, I sällhetens drufvor! O blöden!
 Bröder! Vårt lyckliga fosterlands skål!
 Snart utan frugtan för kommande öden
 tömma vi rika vår rykande bål.

— — — — —
 Ä vi ej lyckliga, skål kära bröder!
 Ära Konungomen — öppna din pung.
 Prässa din drufva, fast taskboken blöder.
 Skrifta dig — drick och betala — och sjung.⁸¹

⁷⁸ Hanselli, a. a., 2, s. 94 ff.; Fryxell, a. a. (1882), s. 204 ff.; Dixelius, a. a., s. 342 ff.

⁷⁹ Wendt, a. a., s. 543; Dixelius, a. a., s. 342 not 44. En avskrift (F 857 x, UUB) har rubriken »Riksdagsvisa vid Norrköpings riksdag 1800 af Lindegren». Jfr Dixelius, a. a., s. 342 not 41.

⁸⁰ Hanselli, a. a., 2, s. 78 ff.; Dixelius, a. a., s. 340 ff.

⁸¹ Dixelius, a. a., s. 344 f. Dixelius vill ej förknippa denna visa med Lindegren.

Hur det nu än förhåller sig med sistnämnda visor, är det tydligt, att Lindegren inte saknade förutsättningar att bli en ganska betydande politisk visdiktare. Men han levde i en tid, då skalter med starkare karaktärer och kassor än han dukade under för trycket uppifrån. Hans jakobinska principfasthet var uppenbart otillräcklig för att bära upp någon sorts martyrskap. Sedan 1809 års revolution öppnat nya möjligheter, tycks han dock åter ha börjat bli politiskt verksam. Möjligen spelade han en roll för tillkomsten av den kända satiren »Räfvarne» 1810, som blev utgångspunkten för Fersenska mordet.⁸² Faktiskt alluderade Lindegren på Axel Fersens öde, när han någon gång under A. F. Skjöldebrands överståthållartid (1810—12) från gäldstugan skrev en bevakande dikt till denne med begäran om att få eget rum:

Dessa jerngardiner för mitt fönster,
denna liggning i ett rum med två
snarkande till höger och till venster,
dålig mat och ovett ofvanpå.

Straffas jag som om jag mördat Fersen,
fast jag icke gjort en mask emot.
Men mitt ändamål med denna versen
är ej klagomål, pock, squaller, knot,
blott att nedför Generalen falla,
göra vers och vara litet dum
och att be den mäktige befalla
att författaren får sitt eget rum.⁸³

Vid denna tid hade Lindegrens bana passerat sin kulmen.⁸⁴ Han kom aldrig ur sin misär. Under ett nytt besök på gäldstugan avled han den 1 maj 1815, endast 45 år gammal. I den svenska vitterhetens hävder finns det gott om slarviga snillen och talanger, vilkas yttre öden påminner om hans. De flesta av dem är nu praktiskt taget glömda; några få har nått odödligheten. Själv tillhör han de halvglömda, och han bör inte bli helt förgäten. Det fanns i honom intet ämne till en Lucidor eller en Bellman, men i hans bästa stunder glimtade det till av en poetisk ingivelse, som kom honom att spela en roll i de politiska händelsernas periferi och som gör honom förtjänt av en låt vara ringa plats i den politiska radikalismens litterära historia.

⁸² J. Wibling, *Opinioner och stämningar i Sverige 1809—1810* (1954), s. 217, 225 f.

⁸³ Svenska verser, vol. 2, Ericssbergsarkivet, dep. i RA.

⁸⁴ Jfr Westin, a. a., s. 104 ff.; Wibling, a. a., s. 225.

BRYTNINGEN MELLAN MAKARNA HALL ÅR 1808

Meddelande

AV ROLF KARLBOM

Till de ur personhistorisk synpunkt mest fascinerande gestalterna från förra delen av 1800-talet hör utan tvivel John Hall d. y. och hans maka Constance Koskull. Det är väl känt, hur berättelsen om den rike arvtagarens förvandling till tiggare och dennes vackra men bortskämda hustru sedan länge har inspirerat folkfantasierna och skönlitteraturen.

Detta intresse för familjen Halls levnadsöden gör sig numera snarare gällande inom vetenskapens domäner. Artur Attman har lyckats att bl. a. på grundvalen av framgångsrika arkivfynd ge en sammanhängande bild av det Hallska handelsimperiets gradvisa sönderfall.¹ Arvid Bäckström lämnar en mer psykologiserande tolkning av John Hall d.y:s personlighet och hans oförmåga att leda firmans affärer.²

Makarna Hall hade förmålts 1805. Som Bäckström framhåller rörde det sig om en allians, där börd och pengar skulle komplettera varandra.³ John Hall & Co. befann sig emellertid snart i dalande. Den 7 mars 1807 beslöt Göteborgs rådhusrätt att inleda konkursförfarande mot företaget. Strävandena att rädda detta hade stöd hos Gustav IV Adolf men blev efter marsrevolutionen 1809 utan framgång.⁴

Samtidigt som handelshuset kom på obestånd, försökte Constance Koskull att framtvinga en upplösning av äktenskapet med John Hall d.y. Detta skilsmässomål har utförligt berörts av Birger Wedberg,⁵ men det äger också en förhistoria, vilken veterligen inte är förut belyst.

Hovjunkaren Bengt von Hofsten meddelade i ett brev till sin hustru från 1809 års riksdag, denna fokus för ryktesspridning och nyhetsförmedling: »John Hall är her och ser nu för dålig ut. Man säger, att en engelsman bjudit honom 20 000 pund sterling för hans fru — om hon varit med i upgifterna till creditorernas förnöjande, hade hon då varit bättre än nästan någon af hans egendomar. Det lär af hannes släkt intenderas skiljsmessa — det der lär redan i fjohl varit å bane.

¹ A. Attman, D. Carnegie & Co. 1803—1953 (1953), s. 23 ff.; dens., John Hall & Co:s konkurs (PHT 1955, s. 34 ff.).

² A. Bäckström, John Hall — den infantile (PHT 1956, s. 1 ff.).

³ Ibid., s. 12 f.

⁴ A. Attman, a. a. (1953), s. 27, 32.

⁵ B. Wedberg, Tärningskast om liv och död. Rättshistoriska skisser (1935), s. 151 ff.

Jöns Magnus Båt hade sökt förföra honom till otrohet och så tillståndt, att vittnen i sinom tid skulle visa sig — detta hade tämmeligen lyckats, men då undersökningen skulle börjas, befants Jöns M. Båt hafva fullmagt af fru Hall att bevaka händelsen, men denna fullmagt var daterad långt före händelsen, som skulle bestyrka hans otrohet.»⁶

Det i Hofstens brev berörda sambandet mellan en engelsman och fru Hall verifieras av några handlingar, som har påträffats i Public Record Office, London.⁷ En av dessa är en skrivelse, som Hector Macdonald Buchanan, »one of the principal Clerks of Session», tillställde George Canning, Englands dåvarande utrikesminister. Den bär datum Edinburgh den 14 december 1808. Efter anmodan av Edward Thornton, före detta brittisk minister i Stockholm,⁸ ville Buchanan fästa Cannings uppmärksamhet på ett bifogat memorial. Dess innehåll redovisas lämpligast in extenso:

»Sheweth The Memorial of the Honourable Sir William Honyman of Annadale, Lord Annadale, one of the Senators of the College of Justice; The Honourable William Macleode Bannatyne of Kames, Lord Bannatyne, also one of the Senators of the College of Justice; Robert Dundar Esq. of Braxfield; Colonel James Macdonald and Hector Macdonald Buchanan Esq., one of the Principal Clerks of Session — The Guardians of Ranald Georg Macdonald Esq. of Clanranald, a Minor.

Mr. Macdonald of Clanranald, the Minor, is Proprietor of very considerable estates in the Counties of Inverness V. Argyll and represents one of the oldest and most powerful families in the Highlands of Scotland. He was at an early age left to the guardianship of the Memorialists and after having studied the usual time at Eton College he went abroad with a Tutor and resided in different parts of Germany until the situation of these countries obliged him to return.

In September 1807 he went to Sweden being the only part of the Continent [!] then open and he resided in Stockholm until September last, when he came to Gothenburg upon his way home. There he unfortunately became acquainted with and formed attachment to a Mrs. Hall, a lady about eleven years older than himself, the wife of a gentleman of that namn, formerly a merchant there.

Mrs. Hall is represented as a beautiful woman and of insinuating manners — the other circumstances in her situation and conduct the Memorialists from motives of delicacy decline entering upon. Suffice it to say that she and her relatives have actually applied to His Swedish Majesty for a divorce for the avowed Purpose of having her married to Clanranald, who from his fortune is an object, an[d] from his youth & inexperience, promises to be an easy prey.

⁶ B. v. Hofsten till Ch. v. Hofsten 1/6 1809 (B. v. Hofstens brev från 1809 års riksdag, s. 111).

⁷ Domestic various 1808, FO 73/53, Public Record Office.

⁸ Thornton hemkallades i september 1808 (S. Carlsson, Gustav IV Adolfs fall, 1944, s. 112).

The Memorialists had lately through Mr Smith, the British Consul at Gothenburg, applied to Mr. Thornton, the Minister in Sweden but that gentleman who is well acquainted with Clanranald, was unfortunately, from being limited in time, on his leaving that country unable to take any measures for entricating him further than mentioning the matter to his successor Mr. Merry.

Mr. Thornton has however in the most obliging manner offered to give every information and assistance in his power towards entricating Mr Macdonald (with whose amiable dispositions he is well acquainted) from the infortunate situation in which he is placed.

But as some of the relatives of the lady are represented as possessing some influence in Sweden he has suggested the propriety of soliciting the aid of Government in the matter as it is hoped that on a representation from Mr. Merry His Swedish Majesty from his strict sense of moral and religious duty, may not only countenance so flagrant an immorality and gross attempt to impose upon the inexperience of a youth under age, but may perhaps be induced to issue an order for Clanranald's quitting his dominions immediately.»

Förskräckta över perspektivet att den unge Clanranald skulle fastna i fru Halls armar vädjade förmyndarna till Canning att göra vad han kunde. Utrikesministerns svar (den 20 december 1808) till memorialförfattarna förklarade kort och gott, att ärendet förelagts kungen och blivit hänvisat till Anthony Merry i Stockholm. Därefter tystnar också den diplomatiska korrespondensen om saken. Hur Clanranalds och Constance Koskulls liaison upplöstes, är inte känt. Att den utgjorde ett av incitamenten till brytningen mellan makarna Hall, förefaller dock ganska säkert.

HÅLBONÄS-ÄTTEN OCH ARVET EFTER ESBJÖRN BLÅPANNAS HUSTRU

AV HANS GILLINGSTAM

I sin studie »Esbjörn Blåpanna och hans arvingar» förmodar Bengt Hildebrand, att två kaniker med namnet Karl Andersson funnos i Strängnäs på 1470-talet, dels en som 1470 efterträdde den till domprost beförade Helge Petersson såsom kanik och var knuten till »Dyula», varför han enligt Hildebrand var son till Anders Matsson (Hålbönäs-ätten) i Djula, nu Djulö i Stora Malms socken, Oppunda härad, dels en som i egenskap av son till Anders Hansson och Ingrid Ingevaldsdotter var en av arvingarna efter Esbjörn Blåpannas hustru och sålde jord 1472 i Lundby i Husby-Rekarne socken samt före 1487 i Mörby och Mörbytorp i samma socken.¹

I min studie »Ätten Siöblads medeltida släktförbindelser och äldsta historia» påpekade jag emellertid 1949, att Karl Andersson i Djulö måste vara identisk med Esbjörn Blåpannas hustrus arvinge, eftersom han 1465 köpte jord i Mörby och Lundby kvarn av Nils Ragvaldsson, en annan av de av Hildebrand behandlade arvingarna efter Esbjörn Blåpannas hustru, och därvid av denne kallas »syskonebarn»; mer än en strängnäskanik Karl Andersson fanns sålunda icke vid denna tid, och denne var trots sin anknytning till Djulö son till Anders Hansson och icke till Anders Matsson (Hålbönäs-ätten) i Djulö.² Redan 1950 gjorde jag emellertid ett par arkivfynd, som visade, att man kunde komma längre och få fram, varför Karl Andersson skrevs till Djulö.³

Det viktigaste av dessa arkivfynd var ett brev av år 1530, genom vilket Gustaf I:s kammarmästare Olof Bröms lät Engelbrekt i Vad, Truls Andersson och Per Ingemundsson igenlösa Öster-Djulö och Kolberga i Stora Malms socken, Oppunda härad, samt Hovsta, Bondegården, Sten, Mörtbol, Axö, Munkeboda och Dal i Björkviks socken, Jönåkers härad, som hans hustru ärvt efter biskop Kort Rogge och denne köpt av kaniken Karl Andersson i Strängnäs

¹ PHT 1934, tr. 1935, s. 105 ff. m. not 21. Jfr s. 101 f.

² Skrifter utgivna av Genealogiska föreningen 4 (1949), s. 83. 1465 års brev är förutom i den där citerade avskriften i Ericssbergs arkiv även känt i avskrift i Liber causarum, vol. 48, akt nr 9, RA. Jfr nedan, s. 29, not 27.

³ Jfr Gillingstam i PHT 1949 (tryckt 1950), s. 165, not 2, där det hela endast i största korthet antyts.

Ingevald i Dentesta
(se släkttavla i PHT 1934, s. 101)

Ingrid Ingevaldsdotter g. m. 1) Anders Hansson 2) Anders Håkansson (Hålbönäs-ätten)			? dotter g. m. Gotskalk Amundsson (sparre över hand) i Dentesta		
			?		
1) Karl Andersson kanik i Strängnäs	2) Håkan Andersson i Hålbönäs g. m. Ingrid Knuts- dotter (Väsby-ätten), omgift med Engelbrekt Larsson (Bölja från Uppland)	2) Märta Anders- dotter, g. m. 1) Erik Jönsson i Kynge 2) Herman Kyle 2) Klas Winman	Kristina Gotskalksdotter g. m. Per Matsson i Ravnäs		
			2) Ingeborg Hermansdotter g. m. Truls Andersson (Ravnäs-ätten)	3) Kerstin Klasdotter g. m. Sten Eriksson (Kolhammars- ätten)	3) Hans Klasson, stamfader för ätten Bielkenstierna
Anna Håkansdotter g. m. Per Bryntesson (Lilliehöök)		Kristina Håkansdotter g. m. Per Fleming			
Lars Persson (Fleming)		Kristina Persdotter g. m. Anders Larsson (Cruus)			
Jesper Andersson					

och hans broder välbördig man Håkan Andersson.⁴ Enligt en re-
gest av Rasmus Ludvigsson, som egendomligt nog föreligger i dennes
förteckning över Linköpings domkyrkas jordabrev, hade dessa gods
sålts av Karl Andersson 1470, icke till Kort Rogge utan till dekanen
i Strängnäs Birger Hammar,⁵ men att det var biskopen, som köpte
dessa gods av Karl Andersson och Håkan Andersson, uppges även
i ett intyg av den 17 februari 1488.⁶ Enligt en anteckning av Ras-
mus Ludvigsson instiftade biskop Kort av dessa gods S:t Eriks pre-
bende i Strängnäs.⁷

⁴ Rött nr 436, KA. Om Olof Bröms se senast G. Carlsson, Från Erik Seger-
säll till Gustav Vasa (VHAAH, Historiska serien 6, 1961), s. 97 f. och 117
—144, om hans hustrus senare öden och omgifte J. A. Almquist, Den civila
lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 (MRA, Ny följd II: 6), 4 (1922—
1923), s. 171, densamme, Frälsegodsens under storhetstiden (Skrifter utgiv-
na av Svenska Riksarkivet 1) 1 (1931), s. 739, och Stockholms stads tänke-
böcker 1568—1575, ed. J. A. Almquist (1941), s. 140, 383, 525 och 589,
samt senast G. Carlsson, Gorius Holsts vädjan från fängelset (Stockholms
stads arkivnämnd och stadsarkiv, Årsberättelse 1960), s. 31, not 5.

⁵ Arv och eget, vol. 41, häfte 74, p. 328, KA.

⁶ Pergamentsbrev, RA. Regest publicerad av L. Sjödin, Kanslistilar och me-
deltida arkiv 1 (MRA 1939), s. 138.

⁷ Sandbergska samlingen FF 20665, KA.

Engelbrekt i Vad (Kumla socken, Övertjurbo härad) är identisk med Engelbrekt Larsson (Bölja från Uppland),⁸ som 12 juni 1547 — då skriven till Ekenäs (Sköldinge socken, Oppunda härad)⁹ — under tvist med Lars Siggeßon (Sparre) lyckades skaffa vittnesmål om att Mörby i Husby-Rekarne socken gjort avrad till Öster-Djulö.¹⁰ Han var gift med Håkan Anderssons (Hålbönäs-ätten) änka Ingrid Knutsdotter (Väsby-ätten),¹¹ och Truls Andersson (Ravnäs-ätten) var gift med Håkan Anderssons systerdotter Ingeborg Hermansdotter (Kyle).¹² Efter Per Ingemundssons (Hamra-ätten) hustru Bengta Knutsdotter, vars släktförhållanden ej äro kända, skiftade Truls Anderssons son och svägrar samt Håkan Anderssons dotter och dotterson arv 1557.¹³ Av de i breven 1470 och 1530 uppräknade godsens redovisas 1562 gården i Hovsta under Håkan Anderssons dotter Anna,¹⁴ Öster-Djulö, Bondegården, Sten, Axö och Munkeboda under hennes systerson¹⁵ Lars Persson (Fleming)¹⁶ samt Mörtbol under Truls Anderssons svåger Sten Eriksson (Kolhammars-ätten).¹⁷

Ehuru kaniken Karl Andersson icke var son till Anders Matsson av Hålbönäs-ätten, var han sålunda ändå nära befreundad med denna ätt. Hans i breven 1488 och 1530 nämnde broder Håkan Andersson måste med hänsyn till ovan meddelade fakta vara identisk med Anders Matssons farbrors sonson¹⁸ Håkan Andersson. Då Karl Andersson i sitt sigill förde två och en halv lilja,¹⁹ icke Hålbönäs-

⁸ J. E. Almquist, *Herrgårdarna i Sverige under reformationstiden* (Skrifter utgivna av Rättsgenetiska institutet vid Stockholms högskola, 3, 1960), s. 33.

⁹ Jfr J. E. Almquist, a. a., s. 126.

¹⁰ Pappersbrev, Ericsbergs arkiv.

¹¹ Skokloster I Fol. vol. 57, f. 270 v, 271 och 278 v, RA. Rålamb Fol. vol. 12, f. 269 v, 270 och 277 v, KB. Jfr G. Djurklou, *Svenska släkter med sparren öfver ett blad till sköldemärke* (HT 1891), s. 151. Beträffande Djurklous uppgifter om hennes släkts ursprung jfr numera I. Wilcke-Lindqvist, *Bidrag till Tomtasläktens och äldre Väsbyättens historia* (PHT 1952), s. 86 med not 9. — Engelbrekt Larsson gifte efter Ingrid's död om sig; se J. E. Almquist, *Väpnaren Tore Bytings svenska avkomlingar i fem led* (Släkt och Hävd 1958), s. 11.

¹² Gillingstam, *Ätten Siöblad*, s. 45 f.

¹³ Gillingstam, a. a., s. 46. Jfr B. Broomé i PHT 1958, s. 161.

¹⁴ J. A. Almquist, *Frälsegodsens*, 2 (1943), s. 70.

¹⁵ G. Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor* 2 (1926), s. 735 f.

¹⁶ J. A. Almquist, a. a., 2, s. 83. J. E. Almquist, a. a., s. 129 (med rättelse av J. A. Almquists oriktiga personidentifiering).

¹⁷ J. A. Almquist, 2, s. 88. Sten Eriksson hade fått det på sin hustru Kerstin Kladotters vägnar vid arvskiftet efter Märta Andersdotter (Hålbönäs-ätten) 8 november 1561 (Biographica: Kyle, KB; arkivarie J. Liedgren har fäst min uppmärksamhet på denna källa).

¹⁸ Gillingstam, s. 17 f. och 45.

¹⁹ Pergamentsbrev 7 oktober 1483 och 8 november 1487. Jfr B. Hildebrand i PHT 1934, s. 105, not 21, och Gillingstam, s. 83.

ättens vapen (belagd bjälke, balk eller ginbalk²⁰), och därtill, såsom ovan nämnts, var son till Anders Hansson, kan emellertid Håkan Andersson icke ha varit hans helbroder. De måste ha varit halvbröder på modernet d. v. s. eftersom Anders Hansson ej uppträder senare än 1441,²¹ måste Karl Anderssons moder²² Ingrid Ingevaldsdotter efter sin förste mans död ha gift om sig med Anders Håkansson (Hålbönäs-ätten), som förekommer 1447—1481,²³ och i detta äktenskap blivit moder till bl. a. Håkan Andersson. Att så är fallet styrkes även av att ett av Anders Hansson och Ingrid Ingevaldsdotter 1441 utfärdat brev beseglats av en Gotskalk Amundsson,²⁴ som senare skrevs till Ingridis fader Ingevalds forna sätesgård Dentesta i Vadsbro socken, Oppunda härad,²⁵ ty den 24 augusti 1499 kallade en Kristina Gotskalksdotter Håkan Anderssons systers make Herman Kyle sin »maag».²⁶

Konstaterandet att Hålbönäs-ättens yngsta medlemmar och desas ättlingar härstammade från Esbjörn Blåpannas hustrus arvingar, torde även förklara, att Jesper Andersson (Cruus) 1621 ägde Lundby och i en process kunde förete arkivalier med proveniens från Esbjörn Blåpannas hustrus arvingar.²⁷ Hildebrand har sökt förklara hans

²⁰ Gillingstam, s. 56, not 67.

²¹ B. Hildebrand i PHT 1934, s. 101. Jfr ibidem, s. 83, not 4.

²² Hildebrand, s. 101 och 105. Av intresse är, att Karl Andersson, då han blev kanik, uppgavs vara »de nobili genere ex vitroque parente» (K. H. Karissons avskr. ur Vatikanarkivet, supplik 23 juli 1470, RA).

²³ Gillingstam, s. 45. Det är givetvis egendomligt, att under sådana omständigheter Karl Andersson fick Öster-Djulö, som tidigare tillhört den ovannämnde Anders Matsson, vars änka, som ärvt sin son Laurens Andersson, tydligen var halvsyster till sin avlidne mans kusin Anders Håkansson, som bör ha ärvt henne (Gillingstam, s. 17 f., 45, 84). Man måste emellertid räkna med att vissa utbyten av arvslotter kunna ha ägt rum mellan Anders Håkanssons barn och styvsonen Karl Andersson. — Rasmus Ludvigssons uppgift, att Anders Håkansson var gift med hustru Kristina i Ravnäs (Gillingstam, s. 75, not 311) beror troligen på missförstånd (jfr ovan och not 26).

²⁴ SMR, nr 1323.

²⁵ Hildebrand, s. 83, not 4.

²⁶ Pappersbrev: Supplement, KA. Hon uppger sig i detta brev vara änka efter en Per Matsson, och av ett brev av den 10 augusti 1499 i samma serie framgår, att denne är identisk med den person med detta namn, som i början av 1490-talet bott på det senare av Herman Kyles ovannämnde svärson Truls Andersson innehavda Ravnäs i Konungsunds socken, Björkekinds härad (Gillingstam, s. 75, not 311; jfr Sjödin i MRA 1933, s. 124), vilket formellt icke kom i Truls Anderssons familjs ägo förrän genom det ovannämnda arvskiftet efter hans svärmor Märta Andersdotter (Hålbönäs-ätten) 8 november 1561. Kristina Gotskalksdotter är troligen identisk med den hustru Kristina i Ravnäs, efter vilken Håkan Andersson och Herman Kyle 1505 skiftade arv (Strödda domböcker och rätttegångshandlingar, vol. 26, fasc. »Södermanlands län»; jfr Gillingstam, s. 75, not 311).

²⁷ Hildebrand, s. 4, 160 och 164 f. 1628 kunde han i process med Bengt Sparre inför Svea hovrätt förete Karl Anderssons åtkomstbrev av 1465 på Mörby och Lundby kvarn (se ovan s. 26, not 2).

uppträdande i detta sammanhang genom att hänvisa till att hans farmors mormor var syster till änkan efter en av Esbjörn Blåpannas arvingar.²⁸ I själva verket var Jesper Andersson systerson till Håkan Anderssons ovannämnde dotterson Lars Persson (Fleming),²⁹ vars moster, Håkan Anderssons dotter Anna, ägt Lundby 1562;³⁰ tydligen hade denna gård, som Karl Andersson 12 mars 1472 sålt till Eskilstuna kloster,³¹ i enlighet med Västerås recess bördat av hans arvingar. På samma sätt synas arvingarna ha bördat gårdar i Hissjö i Floda socken, Oppunda härad, och Mörby i Husby-Rekarne socken, som Karl Andersson sålt till kaniken Erik v. Lipen och denne 8 november 1487 avyttrat till biskop Kort,³¹ ty dessa gårdar redovisas 1562 under Anna Håkansdotter och hennes svåger Per Flemings arvingar.³²

²⁸ Hildebrand, s. 101 och 165, not 27.

²⁹ Elgenstierna, a. a., 2, s. 130 och 735 f.

³⁰ J. A. Almquist, Frälsegodsen, 2, s. 573.

³¹ Pergamentsbrev, RA. Jfr Hildebrand, s. 102 med not 23.

³² J. A. Almquist, Frälsegodsen 2, s. 70 och 87.

BIDRAG TILL SLÄKTEN MAKELÉER (MACKLIER)—MACLEANS HISTORIA

AV BENGT HILDEBRAND

Såsom Sture M. Waller uppvisat, är uppgifterna i Elgenstiernas ättartavlor om adliga ätten Makeléer och friherrliga ätten Maclean okritiska och otillfredsställande i fråga om ursprung och äldre generationer och detsamma gäller också uppslagsverk som Svenska män och kvinnor och Svensk uppslagsbok.¹ Tyvärr har emellertid Waller genom en förhastad uppgift på en av de viktigaste punkterna ytterligare förvirrat saken. Då han säger, att ingen känd samtida källa antyder någon »skotsk härkomst», är denna uppgift, såsom nedan skall visas, klart oriktig. Därav följer sedan också, att frågan om släktens »adliga härkomst» inte heller blir fullt korrekt belyst. Däremot har han vid sin kritik av hittillsvarande genealogiska uppgifter också framdragit andra notiser av värde rörande släkten.

Till Sverige inkommer nämnda släkt under 1600-talets förre del med två bröder, Jacob Macklier och Hans Makeleir, av vilka den sistnämnde, som är bäst känd, tycks ha varit den yngste. Den förre var borgare i Stockholm, den senare i Göteborg. *Hans Makeleir* (i brev till Axel Oxenstierna egenhändigt: Hanss Makeleir) kallas även Makeleer, John Macklier och John Maclere. Att de var bröder framgår, såsom Waller påpekat, tydligt av en 1640 över Hans Makeleirs dotter Isabella tryckt likpredikan.² Waller ingår eljest inte närmare på henne och farbrodern. Av likpredikan framgår det, att hon var född 22 dec. 1630 i Stockholm (där även Hans då tydligen bott), kom till Jacob som fosterdotter (härom närmare nedan) och dog i Stockholm 5 sept. 1639. Då Waller förnekat släktens skotska ursprung, är det givetvis önskvärt fastställa familjens nationalitet.³

Om man börjar med *Jacob Macklier* (även Mac Leer), så kallas han i litteraturen skotte⁴ och namnformen med Mac- verkar ju också skotsk. Något direkt källbelägg för Jacobs nationalitet har jag

¹ Sture M. Waller, Rutger Macklean och 1809—1810 års riksdag (Lund 1953; Skrifter utg. av Fahlbeckska stiftelsen, 39), s. 11 f.

² Johann Jacobus Pfeiff, *Clavis vitæ et mortis, Das ist Lebens-vnd-Todtes-Schlüssel* ... (Sthlm 1640).

³ Såsom vanligt har felaktiga eller om osäkerhet vittnande uppgifter i saken redan börjat dyka upp i annan litteratur.

⁴ Arne Munthe, *Västra Södermalm intill mitten av 1800-talet* (1959), s. 77. Om J. M. jfr även *ibid.*, s. 454.

emellertid inte påträffat, men väl en notis av indicievärde i mantalslängden för Stockholm 1652.⁵ Där anges nämligen som boende (»gest») hos honom »Öffwerst Lessle medh sitt folk», således uppenbarligen en medlem av den kända skotska släkten Leslie.⁶ Att Jacob Macklier var skriven i Tyska församlingen i Stockholm,⁷ visar inte att han var tysk, då även andra utlänningar tillhörde denna.

Helt uppklaras saken av det, som man vet om brodern *Hans Makeleir*. Denne uppges ha blivit borgare i Göteborg 1629, men står ej i borgarlängden för det året.⁸ Han var emellertid riksdagsman för staden 1632 och 1649⁹ samt rådsförvant 1632—1650 och dog först 1666. Då Cromwells ambassadör Bulstrode Whitelocke var i Göteborg senhösten 1653, fick han den 23 nov. besök av Makeleir, som i Whitelockes engelska dagbokstext omtalas på följande sätt: »Sir John Macclere, a Scotch merchant, living in this city [Göteborg], though he had been of the King's party, yet visited Whitelocke with much respect.»¹⁰ Whitelocke talade engelska, latin och franska men inte tyska. Redan av Makeleirs uttal måste han ha kunnat konstatera, att uppgiften om M. som skotte var riktig. Vad angår Hans eller John M., ger Whitelocke honom sir-titeln. Makeleir måste således ha varit knight (icke ärftlig sir-titel) eller baronet (ärftlig sir-titel).

Hur det förhåller sig med Hans Makeleirs brittiska adelskap och adels titel framgår av handlingar i serien Biographica i Riksarkivet. Även breven till Axel Oxenstierna¹¹ har här sitt intresse genom sigillen. H. M. använder två olika sigill, ett före och ett efter adlandet i Sverige, vilket skedde genom k. brev 20 maj 1649. Det tidigare sigillet har omskriften »Hans Makcleir»[sic] och visar ett bomärkeslik-

⁵ Stockholms stadsarkiv (SSA).

⁶ Måhända identisk med den överste i sv. tjänst David Leslie, från vilken finns ett brev (1649) till Axel Oxenstierna, RA.

⁷ SSA.

⁸ Göteborgs stads borgarelängd 1621—1864 (1926), utg. av E. Långström, s. 30 f.

⁹ Borgarståndets riksdagsprotokoll före Frihetstiden (1933), s. 373, 416.

¹⁰ Bulstrode Whitelocke, *A journal of the Swedish Embassy in the years 1653 and 1654*, 1 (1885), s. 159. Om den tryckta editionens källvärde och förhållande till det betydligt större ännu kvarvarande primärmaterialet ur Whitelockes arkiv se redogörelsen (äv förste arkivarien Elsa Nordström) i »A guide to the materials for Swedish historical research in Great Britain» (Meddelanden från Kungl. Krigsarkivet, 5, 1958), s. 204—209. Den svenska översättningen, »Bulstr. Whitelockes dag-bok öfver dess ambassade til Sverige, åren 1653 och 1654» (övers. av Uno von Troil, Ups. 1777) är ett utdrag ur den första engelska editionen från 1772. Den trycktes på Gustav III:s befallning, se Warmholtz, *Bibliotheca historica Sveo-Gothica*, 14, 1817, under nr 8320. — Om B. W:s beskickning se senast Bengt Hildebrand, *Främlingar ser på Sverige* (1962), s. 38—47, och där s. 99 anförd litteratur.

¹¹ Också i RA. Jfr P. Sondén, *Rikskansleren Axel Oxenstiernas brevväxling ...* (1907).

ande sigill med ett stort M underst (tydligast på brev av Göteborg 6 nov. 1644). Det adliga sigillet visar (tydligt på brev av Göteborg 21 jan. 1653) fem blomstänglar med blommor. Detta är det svenska sköldebrevets vapenbild, som Elgenstierna oriktigt påstår icke ha använts av ätten. Bland brev till Oxenstierna ligger även ett på latin, dat. Uppsala 6 mars 1652, från Hans Makeleirs son Jacob Macklier (så egenhändigt) d. y. Även där visar sigillet de fem blomstänglarna med blommor.

Hans Makeleirs brev är, som Elgenstierna anför, på tyska — i varje fall de här åberopade breven till Oxenstierna. Men även detta visar ingenting i nationalitetsfrågan. Som Helge Almquist påpekat i sin Göteborgshistoria,¹² hade de flesta skottar, som kommit till Göteborg, tidigare haft hemvist i Nordtyskland — därtill kommer, att nationalitetsfrågan redan är klarlagd genom Whitlockes vittnesbörd. Flera brittiska brev i Biographica och bland dessa flera kungabrev visar också klart både Hans Makeleirs roll i engelska inbördeskriget, hans titel och adelsställning.

Redan i ett brev, dat. Göteborg 26 aug. 1650, omtalas H. M. som S[i]r John Mackleer. Brevet är ett intyg, som visar, att H. M. »did assist his Ma[jes]tie of Great Britain with all sorts of warlike provisions for his Ma[jes]ties service in the year 1649» och även sedan under 1650. Skeppet Enhörningen (Unicorne), tillhörigt H. M., beslagtogs emellertid 1649 av »the Commonwealth fregats». År 1650 beslagtogs på samma sätt två H. M:s skepp. Det ena, »King David», hade bl. a. 24 järnkanoner ombord, det andra, »Mary», hade 12 dylika kanoner, tydligen avsedda för det kungliga partiet. Det omtalas också direkt, att H. M. räknades som en fiende till republikanska partiet. Den engelska skrivelsen är en kopia, men fullt trovärdig.

Trovärdiga och samtida kopior av brittiska kungabrev, utfärdade av tronpretendenten Karl, sedan Karl II, ligger likaledes i Biographica. Det ena, undertecknat Charles R., och utfärdat 24 dec. 1650, är riktat till »our right trusted and right welbeloved John Makelier Esq. at Gothenburgh in Sweden». Nästa kungabrev är av 24 febr. 1651 och riktat till »our trusty and welbeloved S[i]r John Makelier» och ett tredje kungabrev av 28 dec. 1652 är ställt till »our trusty and welbeloved S[i]r John Macklier Baronet».

Alla Whitlockes notiser, utom den att M. var skotte, bekräftas här direkt och officiellt. Samtidigt är det tydligt, att M. 24 dec. 1650 var »Esq[uires]», 24 febr. 1651 sir och att han 28 dec. 1652 direkt anges

¹² H. Almquist, Göteborgs historia, 1 (1929), s. 320.

som baronet. Elgenstierna har uppgiften, att M. blivit »engelsk baronet» 1650 — faktiskt vet man väl inte om det var engelsk eller skotsk. Troligen måste man för att avancera till baronet först passera knight-stadiet. På något sådant tyder i varje fall, att Karl (II) i brevet 24 febr. 1651 kallar H. M. endast sir, medan baronet-titeln är direkt utsatt i brevet 28 dec. 1652. I varje fall var H. M. varken knight eller baronet 24 dec. 1650, men tydligt baronet 28 dec. 1652.

Av de nämnda kungliga breven framgår H. M. ej direkt som skotte. Men det finns i Biographica också ett annat, privat, engelskspråkigt brev, som ytterligare och ingående omtalar H. M:s prestationer åt det kungliga partiet och är undertecknat just av skottar (omtalar »our native country of Scotland»). Den skotska orienteringen framgår ju f. ö. även genealogiskt genom ingiften för olika H. M:s barn i familjer som Sinclair, Hamilton och Gordon, och saken är, såsom visats, avgjord genom Whitelockes dagbok.

Vapenfrågan utvecklas så, att Hans M:s son *David*, som skriver sig *Macklier*, upprepade gånger sigillerar med ett nytt sigill med en sparre och tre rosor, ställda två och en (en sådan vapenbild är nämnd hos Elgenstierna, adl. ätt. Makeléer, på Hans M. i Tab. 1, men utan förklaring till vapenändringen) samt initialerna D. M. Samtliga dessa sigill ligga emellertid i tiden före hans utnämning till svensk friherre Makeléer 1708.

Vad angår den rätt till friherre-titeln, som även adliga ätten Makeleér fick enligt Kanslikollegii skrivelse av 22 mars 1764 (med anledning av riddarhusdeputationens protokoll 4 juni 1743), så var den motiverad av, att släkten genom originaldokument styrkt, att den i Sverige adlade, d. v. s. Hans Makeleir, blivit »engelsk» baronet 1650, enligt Elgenstiernas formulering. Även den gren, som fått svenskt friherrebrev 1708 hette länge Makeléer eller Macklier men vid introduktionen 1784 övergick man till namnformen Maclean för frih. David Makeléers äldste sons två yngre söner, d. v. s. den bekante jorddrotten och jordreformatorn frih. *Rutger Maclean* († ogift 1816, slöt friherrliga ätten) och frih. *Gustaf Maclean* († barnlös 1804).

Då båda bröderna Hans och Jacob M. är skottar, har de givetvis tillhört en skotsk släkt. Om denna vet man tills vidare ingenting, inte ens namnen på deras föräldrar. Hans Makeleirs äldsta sigill verkar helt borgerligt och Wallers åsikt, att släkten från början varit borgerlig, är troligen riktig. Titeln Esq., brukad om Hans (John), gavs dock inte till medlemmar av en släkt utan distinktion. Forskningar i Skottland kan måhända lösa denna fråga.¹³ Att den långt senare angivna

¹³ Det vore även av intresse få en exakt beskrivning av skotska ätten Macleans vapen.

härstamningen från den gamla skotska adelssläkten Maclean innebar en pretentiös, fullständigt obevisad usurpation förefaller tydligt — inte ett enda bevis finns för påståendet därom. Det är därför motiverat att, som Waller påpekar, uppgifterna i Elgenstiernas släktinledning och de uppgivna första 5 generationerna stryks ur riddarhusgenealogierna.

Hans eller John Makleir var gift första gången med *Anna Gubbertz* († 1653 i Göteborg), dotter av borgaren och handelsmannen i Stockholm Hans Gubbertz och Maria (Maichen) von Qvickelberg. De adliga och friherrliga ätterna M. härstammar från detta första gifte. I den förut återopade likpredikan över Isabella Macklier¹⁴ anges, att farbrodern Jacob och hans maka *Maria Gubbertz* mist »ihre eigene Tochter» och tagit Isabella som fosterdotter. Förmodligen var Anna och Maria Gubbertz systrar, vilket i så fall givit dubbel anledning att ta Isabella som eget barn. Då Isabella också dog (1639), frågar man sig, vilka »Elisabet, Anna» varit, som i mantalslängden för Stockholm 1652 nämnes efter Jacob M:s »drenger» och »3. st. Piger». Kanske är det blott namn på två av de senare.

Några notiser om den föga kände *Jacob Macklier* må tillfogas. Han blev borgare i Stockholm 8 maj 1609¹⁵ och var sidenkrämare.¹⁶ Han nämns bl. a. i kontributionslängd och mantalslängd 1645. Han är tydligen den »Jacob Makelier», som jämte »Hans Makelier» nämns i ett Amsterdambrev 22 dec. 1640 till Louis De Geer.¹⁷ Jacob dog 1655,¹⁸ hans hustru (»Macklerschens Leich») begrovs 13 sept. 1657 (Nik.).¹⁹ Efter Jacob uppkallades »Maculerens gata» eller Maculersgatan (sedan Timmermansgatan) på Södermalm; invid gatan hade han en trädgårdstomt.²⁰

I fråga om Rutger Macleans biografi, som är Wallers huvudämne och som behandlas på mycket intressant sätt, må blott göras ett par små kritiska reflexioner. För en jorddrott på en gammal arvegård — alltså för Macleans del Svaneholm — bör framhållas, att den viktigaaste miljön är *gården och dess historia*. Waller tecknar däremot mest ätten Makeléers äldre led som miljö. Men Svaneholms slott och gods hade gått i arv ända sen danska tiden och delades 1723 mellan överstinnan Sophie Sehested, född Gyldenstjerne (Gyllenstierna af

¹⁴ Ovan s. 31.

¹⁵ Stockholms stads tänkebok 8 maj 1609 (borgared), SSA.

¹⁶ Mantalslängd 1645 och 1652, SSA. Munthe, a. a.

¹⁷ Louis De Geers brev och affärshandlingar 1614—1652, utg. gm E. W. Dahlgren (Hist. handl., 29, 1934), s. 417 (felidentifierad i registret).

¹⁸ Tyska församlingens dödbok (renskrift efter verifikationer och räkenskaper), SSA.

¹⁹ Nikolai församlings dödbok, SSA.

²⁰ Munthe, a. a., s. 77.

Svaneholm) och den gren av friherrliga ätten Coyet, som kom från fru Sophies syster Lisbeth Gyldenstierne, g. m. frih. Axel Julius Coyet.²¹ Fru Sophies del av Svaneholm ärvdes av hennes dotterbarn av ätten Juul. Det danska inslaget var så starkt och varade så länge, att man än i dag talar om danska och svenska sidan av borgen. Efter ryttmästaren Berndt Juuls död 1750 såldes danska delen av hans systor, kommerserådinnan Anna Christina Steuch, född Juul (g. m. professorn, tit. kommerserådet Elof Steuch) och änkemajorskan Sophia Stobée, född Juul.²² Den, som inlöste denna Juuls halvpert, var deras frände frih. Gustaf Julius Coyet, Rutger Macleans morbror — Rutger själv var vid denna tid 8 år. Hans fränder av danska ätten Sehested ägde, utom Broholm på Fyen, också Karsholm i Skåne (även det arv från de skånska Gyllenstiernorna) ända till 1781.²³ Det är givet, att Maclean genom alla dessa danska förbindelser varit väl orienterad också om danska agrarförhållanden.

Vad angår teckningen av Rutger Maclean som person, så citerar Waller Christian Molbechs reseskildring, där i del 1 omtalas hans besök 1812 på Svaneholm. Men bilden hade blivit ännu mer levande om även Molbechs fint nyanserade, intressanta personskildring kommit med.²⁴

²¹ Utförlig skildring i B. Hildebrand, Den gamla Oby-släktkretsen och dess minnen. Ett stycke skånsk-småländsk herrgårdshistoria (Värendabygder 1941, tr. Moheda s. å.), kap. 2: Gyllenstiernaarvet från Karsholm och Svaneholm. Familjerna Juul, Steuch och Stobée, s. 17—39. Jfr även Th. Thaulow, Lillie-Juulernes Slægtebog (Kbhvn 1925), s. 113—173. Geheimeråd Ove Juuls († 1686) porträtt i olja, som trol. suttit på Svaneholm och i varje fall ärvts från Anna Christina Steuch, född Juul, tillhör nu professor Bengt Hildebrand, Stockholm. Det torde vara en gammal (samtida?) kopia efter porträttet hos Hofjægermester Christian Sehestedt Juul på Ravnholt, Fyen.

²² Hildebrand, Oby-släktkretsen, s. 33. Medarvinge och medförsäljare var även systrarnas äldre halvbror danske generallöjtnanten Ove Juul († 1766) till Ravnholt, om vilken se Thaulow, a. a.

²³ Dens., ibid., s. 19.

²⁴ Christian Molbech, Breve fra Sverrig i Aaret 1812, del 1 (Kbhvn 1814), s. 177 ff. Om Svaneholm där s. 160—177. Om Molbech och Maclean jfr även B. Hildebrand, Främlingar ser på Sverige (1962), s. 100.

STUDIER RÖRANDE VASATIDENS LÄGFRÄLSE

AV HANS GILLINGSTAM

I. Fänestads-släkten

Direktör J. Silfving har i en serie uppsatser sökt utreda »Släkterna Hjort (»Hiorth»), »halvhjort» och »hjorthuvud» i Småland».¹ Med berömvärd energi och arkivkännedom har han däri sökt kartlägga ett tidigare föga bearbetat fält och sammanbragt en stor materialsamling. Tyvärr har emellertid hans vetenskapliga skolning och akribi ej räckt till för uppgiften. Han har icke alltid lyckats tolka 1500-talsskriften rätt, och bearbetningen företer även andra brister,² vilket nödvändiggör kritisk granskning och rättande av vissa grövre fel för att framtida forskning icke skall föras vilse av Silfvings eljest tacknämliga bidrag.

Otillfredsställande är framför allt³ avsnittet om »Den s. k. Fänestads-

Föreliggande studier ha tillkommit i samband med min kontroll, korrigering och komplettering av framlidna arkivrådet J. A. Almqvists efterlämnade manuskript till Smålands-avsnittet (del 4) av Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden och utgöra för detta verk nödvändiga utredningar, i vilka bevisföringen krävt större utrymme än verkets plan medgivit.

¹ Genealogisk tidskrift V, 1958—1960, s. 97—120, 129—143, 153—161 och 225—238.

² Jfr F. Slemans omdömen i recension av ett av Silfvings tidigare arbeten (PHT 1946, s. 103). Om Silfvings medeltidsstudier jfr också B. Hildebrand, Handbok i släkt- och personforskning, 1 (1961), s. 299.

³ I fråga om de övriga släkterna har Silfving nog lyckats bättre, framför allt därför att källmaterialet där är mindre sprött. Dock fäster man sig vid att en av de i avsnittet »Ätten Halvhjort till Älmtaryd» presenterade personerna med säkerhet aldrig existerat, nämligen den Birger Nilsson, som enligt Silfving (s. 119 f.) var son till Nils Isaksson. Utgångspunkten för avsnittet om honom är nämligen en felläsning i en rusttjänstlängd av år 1559 (Frälse- och rusttjänstlängder, vol. 8, häfte 52, f. 36, KA; Silfving citerar oriktigt »Sid. 4»). Där står nämligen ej »Börje Nilsons gods till Haa» utan »Berie Isakssons godz thil Håå», och den åsyftade personen är Nils Isakssons broder Birger Isaksson, under vilken Silfving också behandlat samma längd (s. 118). En felläsning av förnamnet i samma rubrik torde ligga bakom Silfvings uppgift (s. 119), att Birger Isakssons broder Per 1559 skrevs till Hå. — I avsnittet om »Halvhjortätten på Flishult» uppger Silfving (s. 227) utan källhänvisning, att den Jöns Persson, som innehade Flishult i slutet av 1400-talet, skulle ha »upptagit hjorten i sitt vapen», men denna vapenbild tycks ej kunna beläggas hos Flishults innehavare förrän långt senare och torde härröra från Jöns Perssons svärson Per Kristersson, som ju var modernekusin till två andra halvhjortssläkters stamfäder, nämligen Isak Birgersson till Älmtaryd

<i>Abjörn Gisason</i> <i>(sporre över blad)</i> , uppträder 1447—1465, häradsbövding i Västbo		<i>Per Jönsson</i> <i>(Halshjört)</i> i Rönnsås, uppträder 1475—1494	
<i>Måns Abjörnsson</i> uppträder 1488—1496		<i>Ingegärd</i> g. m. Olof Galle d. ä.	
g. m. Elin		g. m. Olof Galle d. ä.	
dotter*	dotter*	dotter*	dotter*
<i>Per Andersson</i> i Fänestad † 1562 g. m. adelsjungfrun Birgitta	<i>Jöns</i> <i>Månsson</i> i Vedåsa	<i>Olof</i> <i>Månsson</i> i Boaryd	<i>Håkan</i> <i>Månsson</i> i Boaryd
<i>Nils Persson**</i> till Bestorp.	<i>Pelle Persson</i> till Fänestad	<i>Per Månsson</i> , kyrkoherde i Förlösa i (Norra) Sandsjö	<i>Per Månsson</i> , kyrkoherde i Förlösa i (Norra) Sandsjö
dtr g. m. Lasse Olsson i Åreved	<i>Anna</i> g. m. Erik Andersson (Lind i Västergötland)	<i>Per Persson</i> till Sjöryd	<i>Petrus</i> <i>Eschili</i> , kyrkoherde i Förlösa, sedan kyrkoherde sedan i Åby i Löt
<i>Kristiern Jöns</i> <i>Larsson</i>	<i>Jöran</i> <i>Larsson</i>	<i>Anna</i> g. m. Mats Eriksson (Ulf af Horsnäs)	<i>Anna</i> g. m. Mats Eriksson (Ulf af Horsnäs)
<i>Per Bengtsson</i> , uppträder 1524—1563	<i>Gunnar</i> <i>Galle</i>	<i>Jöran</i> <i>Jönsson</i>	<i>Olof</i> <i>Hansson</i> till Kalser Runkarp
<i>Mårta</i> g. m. 1) Hans 2) kyrkoherden i Villstad	<i>Kerstin</i> g. m. Jöen Markusson	<i>Olof Galle</i> d. y., uppträder 1527—1553	<i>Mårta</i> g. m. 1) Hans 2) kyrkoherden i Villstad

* Tydligt identisk med någon av Måns Abjörnssons döttrar Kerstin (g. m. Måns Arvidsson), Birgitta (gift med Asser Månsson), Botilla och Sigrid (g. m. Måns).

** Om hans ättlingar se G. Djurklou i VHAH 28, tab. III.

ätten (hjorthuvud) i Småland», för vars filiationer huvudkällan är en rad från Toftnäs-arkivet härrörande originalbrev om frälsehemmanet Bockaboda i Agunnaryds socken, Sunnerbo härad, i kartongen Ms 4° 544 i Stifts- och landsbiblioteket i Växjö; Bockaboda tillhörde i början av 1700-talet⁴ häradshövdingen Daniel Dreffling, adlad Lillienberg, till Toftnäs († 1723), Toftnäs-arkivets främste arkivbildare.⁵

och Mickel Nilsson till Björnskog (Genealogica 2, p. 149, RA; Skokloster I Fol. vol. 57, f. 234 v, RA; A. Nordén, Norrköpings medeltid, 1918, s. 245 och 250; jfr Silfving, s. 105, 112 f., 154 och 228 f.). Trots sitt särskiljande av Jöns Persson (Halvhjort) i Rönnäs och Jöns Persson i Flishult har Silfving tydligen i fråga om vapenbilden blivit missledd av litteraturens sammanblandning av dem. — Beträffande Per Kristersson har Silfving ej observerat, att han, som ännu i 1552 års jordebok skrives till Flishult, fr. o. m. 1553 års jordebok redovisas såsom boende i Skäggeby i Alseda socken, Östra härad, där fr. o. m. 1556 hans änka Brita Persdotter (Silfversparre) enligt jordeböckerna bodde, vilken av Silfving (s. 229 f.) oriktigt uppfattats såsom Per Kristerssons första hustru; Per Kristerssons första hustru var i stället Jöns Perssons dotter Märta, med vilken han kom i besittning av Flishult, och som Silfving uppfattar såsom Per Kristerssons andra hustru. Skäggeby redovisas i 1576 års frälsegodsregister (Smålands handlingar 1576:8, KA) under en Anders Grijs, som tydligen var gift med Per Kristerssons och Brita Persdotters dotter Gunnil, men vars namn i avskriften av Rasmus Ludvigssons stora förlorade släktbok felaktigt avskrivits »Brijs» (jfr Silfving, s. 230). G. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, 3, 1927, s. 116, och 9, 1936, s. 282, gör Gunnil i stället till dotter av Per Kristersson (Siöblad); om den gamla sammanblandningen av Per Kristerssons (Halvhjort) och Per Kristerssons (Siöblad) barnskaror se H. Gillingstam i HT 1961, s. 228, not 18.

⁴ P. G. Vejde, Kronobergs läns herrgårdar (Hyltén-Cavalliusföreningens årsbok 1928—1929), s. 91 f.

⁵ Jfr G. Djurklou, Om Göran Månssons till Bolmsnäs jordabok (VHA AH 28, 1876), s. 5. Djurklous uppgift, att Toftnäs-arkivet av frih. C. M. Palmqvist överlämnats till Smålands museum, är oriktig. Det var i privat ägo ända till 1915, då huvuddelen därav lämnades till Stifts- och landsbiblioteket i Växjö av en okänd äldre lantman, troligen på uppdrag av kyrkoherde L. Palmgren i Nottebäck (meddelande av fil. dr P. G. Vejde, Växjö). Om smärre spridda delar av nämnda arkiv se Gillingstam, Ätten Siöblads medeltida släktförbindelser och äldsta historia (Skrifter utg. av Genealogiska föreningen 4, 1949) s. 52, not 13, och s. 78. — J. E. Almquist, Herrgårdarna i Sverige under reformationstiden (Skrifter utgivna av Rättsgenetiska institutet vid Stockholms högskola, 3), 1960, s. 10, uppger, att den av honom i nämnda arbete, s. 204, 206 och 210, citerade volymen Ms. Fol. nr 178 i Stifts- och landsbiblioteket i Växjö ingår i Toftnäs-arkivet. På konvoluten i denna bunt finnes visserligen en modern påskrift »Toftnäsarkivet, Ugglansrydssamlingen», men den är enligt bibliotekets brev till mig 29 jan. 1962 sannolikt frukten av en amanuens' missuppfattning. Buntens hör nämligen ej till de volymer, som enligt bibliotekets accessionskatalog ha proveniens från Toftnäs, och vid Olof Jörranssons (Lilliesparre) däri ingående, av Almquist, s. 210, citerade mor-

Den för kändedom om Fänestads-släktens filiationer viktigaste källan är ett odaterat brev (544 1) i nämnda kartong, vilket med hänsyn till vad man vet om den ene utfärdarens kyrkliga karriär kan dateras till åren 1604—1611, troligen 1609—1610.⁶ I detta brev uppgiva Ezechiel Eschilli, pastor i Gärdslösa på Öland, Petrus Eschilli, pastor i Förlösa i Norra Møre, och bonden Bengt i Boaryd, att deras farfar hette Håkan Månsson, och att dennes mormor var Måns Abjörnssons hustru Elin, som i sin tur var moster till Olof Galle och farmors mor till Pelle Persson till Fänestad, Per Perssons till Sjöryd fader.

G. Djurklou har i sin recension av B. Schlegels och C. A. Klingspors ättartavleverk över den ointroducerade svenska adeln fäst uppmärksamheten på detta brevs uppgift om släktskapsförhållandet mellan Pelle Persson och Måns Abjörnssons hustru Elin.⁷ I den »Slägttafla för Fänista- och Bestorps-slågterna med 1/2 hjort i skölden», som han publicerade såsom tabell III till sin studie om Göran Månssons till Bolmsnäs jordebok (VHAAH 28), har han emellertid uppgivit Måns Abjörnssons hustru Elin såsom svärmor — i stället för mormor — till Pelle Perssons fader Per Andersson i Fänestad, och detta har misslett hela den följande litteraturen⁸ på ett sätt som visar en lättläst grafisk släkttavlas makt över sin läsekrets. Djurklous uppgift i denna släkttavla kan bero på ren förväxling av Pelle Persson till Fänestad med sonen Per Persson till Sjöryd men vilar kanske snarare på kombination med den av Djurklou utnyttjade⁹ rannsakingen om halvfrälset i Småland omkring 1575, som uppger Pelle Persson i Fänestad vara bond-

gongåvobrev finnes en avskrift av friherre Karl Raab, enligt vilken brevet ännu 1915 fanns på Ugglansryd i Ryssby socken, Sunnerbo härad.

⁶ B. Olsson, Kalmar stifts herdaminne, 4, 1951 s. 102 och 221, varav framgår, att Ezechiel Eschilli kan beläggas såsom komminister i Gärdslösa 1609—1610, och att hans företrädare ej är känd senare än 1604, hans efterträdare ej tidigare än 1611, då Ezechiel blev kyrkoherde i Löt. Brodern Petrus Eschilli var kyrkoherde i Förlösa 1605—1614 och blev sedan kyrkoherde i Åby (Olsson, a. a., 2, 1947, s. 101 och 129). Deras fader Eschillus Haquini var kaplan i Kalmar 1576—1577, predikant på Borgholms slott 1578—1579, komminister i Högsrum 1584 och kyrkoherde i Förlösa 1586—1604 (Olsson, 2, s. 101, och 4, s. 192). — En i Silfvings referat (s. 139) ej medtagen detalj i brevet ställer — om den är sann — Pelle Perssons till Fänestad affärsmoral och den »blödighen» Håkan Månssons person i besynnerlig dager, nämligen att Pelle Persson köpte en del i Bockaboda av Håkan Månsson för en vit enögd gammal häst, två rostiga sadelrör och ett skamfilat rostigt harnesk.

⁷ HB 3, 1877, s. XX.

⁸ J. Koit, Rannsakingen om halvfrälset i Småland omkring 1575 (Skrifter utgivna av Genealogiska föreningen 6), 1953, s. 19. J. E. Almquist, Herrgårdarna, s. 190 och 213. Silfvång, s. 130.

⁹ G. Djurklou, Om Göran Månssons till Bolmsnäs jordabok, s. 15.

son men »på sitt Möderne aff Adell».¹⁰ Eftersom vår kännedom om lågfrälsets släktförhållanden vid mitten av 1500-talet är rätt ofullständig, ger oss den ej med härstamningsuppgifter preciserade notisen i nämnda rannsaking dock icke rätt att frånga de båda prästernas klara uppgifter, som icke direkt motsägas av rannsakingen och framför allt styrkas av tidsavståndet mellan Måns Abjörnsson, som uppträder 1488—1496,¹¹ och Per Andersson, som ej säkert kan beläggas tidigare än 1540¹² samt torde ha dött först 1562.¹³

Med denna uppfattning av generationernas ålder stämmer även, att Måns Abjörnssons hustrus i prästernas brev nämnde systerson Olof Galle d. y., som uppträder 1527—1553,¹⁴ var morbror till bl. a. de från slutet av 1550-talet uppträdande bröderna Gunnar Galle och Jöran Joensson,¹⁵ och att Olof Galles syster Märta som i sitt senare äktenskap var gift med den 1524—1563 uppträdande kyrkoherden i Villstad Per Bengtsson,¹⁶ i ett tidigare äktenskap var moder¹⁷ till den fr. o. m. 1557¹⁸ uppträdande Hans Hansson till Runkarp och hans broder Olof Hansson till Kalset, vilken förekommer redan i sin morbroder Olof Galles till 15 juni 1550 feldaterade — tydligen åtminstone sex år äldre — morgongåvobrev till sin senare hustru Anna Andersdotter (Hindsekindes-ätten).¹⁹

¹⁰ Frälse- och rusttjänstlängder, vol. 17, p. 287.

¹¹ Silfving, s. 129.

¹² J. E. Almquist, a. a., s. 213. Jfr Silfving, s. 130, not 4.

¹³ Silfving, s. 131. Jfr Almquist, s. 213. Hans af Silfving observerade förekomst ännu i 1568 års jordebok torde bero på att denna källkategori ofta innehåller föråldrade personuppgifter.

¹⁴ Almquist, s. 381.

¹⁵ G. Elgenstierna, Ätten Galle i Sverige (PHT 1911), s. 51 och 64. Jfr Almquist, s. 206.

¹⁶ G. Virdestam, Växjö stifts herdaminne, 5, 1931, s. 158. Om honom se även G. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, 3, s. 747. 28 sept. 1542 skiftade Olof Galle arv med sina svågrar Per Bengtsson och Jöen Markusson (Gunnar Galles och Jöran Joenssons fader) enligt regist nr 4 i förteckning nr 9 över generalen Carl Siöblads arkiv 1690 (om dessa hos arkivarie P. Möller befintliga förteckningar se Gillingstam, Ätten Siöblad, s. 7 ff.)

¹⁷ Östbo härads renoverade dombok 1628, p. 26, Göta hovrätts arkiv, Jönköping. Jfr Liber causarum 18: 5, p. 49, och 51: 2, RA.

¹⁸ H. Gillingstam i HT 1961, s. 230. Han torde ha dött senast 1576, då hans änka Kerstin nämnes och uppges ha två söner (Frälse- och rusttjänstlängder, vol. 17, p. 630).

¹⁹ Brevet är känt i avskrift i Frälse- och rusttjänstlängder, vol. 20, p. 1163. Bland dem som enligt detta morgongåvobrev »höllo på skaffte» torde Jöran Jönsson och Olof Håkansson kunna identifieras med Jöran Jönsson (Svan), som mördades redan 1545 (GVR 17, registret, s. 25), och Olof Håkansson (Båt av Billa), som sannolikt dog mellan 1537 och 1545 (J. E. Almquist i

Om Måns Abjörnssons och hans hustru Elins släktförhållanden finnas uppgifter i biskop Hans Brasks släktbok från början av 1500-talet.²⁰ Måns Abjörnsson var enligt denna källa son till den 1447—1465 såsom härads-hövding i Västbo uppträdande Abjörn Giason (sparre över blad)²¹ och sonson till en Gise i Slätteryd, vilket kan sammanställas med att den vid olika tidpunkter i Fänestad belagde Per Andersson skrevs till Slätteryd i sin rust-tjänstlängd 1559.²² Måns Abjörnssons hustru Elin var enligt Hans Brask dotter till Per Jönsson (Halvhjort) i Rönnäs, som uppträder i urkunderna 1475—1494,²³ och han uppger även, att i äktenskapet föddes döttrarna Kerstin, gift med Måns Arvidsson, Birgitta, gift med Asser Månsson, Botilla och Sigrid, gift med en Måns.

Silfving, som känner Hans Brasks uppgifter endast från Uppers bortåt

Släkt och hävd 1953, s. 195). Fullt säkert identifierbar är en annan av samma brevs personer, nämligen Olof Håkanssons broder Arvid Håkansson, vid vars namn utsatts, att han skrevs till Billa, och ehuru denne icke uppträder i adelsregistren senare än 1537 (Almquist, Herrgårdarna, s. 370), har J. E. Almquist i Släkt och hävd 1953, s. 194, not 17, på grundval av enbart Olof Galles morgongåvobrev anført tvivel på att ett i Gustaf I:s registratur under 1 februari 1550 infört brev är rätt daterat, enär det såsom innehavare av Billa sätesgård nämner Arvid Håkanssons successor matrimonii Jöns Jönsson (Gylensparre); det är givetvis snarare Olof Galles morgongåvobrevs datering, som är oriktig. Likaså uppträder i morgongåvobrevet Jöns Persson (Halvhjort) till Rönnäs, och detta har föranlett Silfving (s. 107 f.) att tvivla på dateringen av ett i Gustaf I:s registratur redan under 7 december 1550 infört brev, enligt vilket en Olof Pedersson gift sig med hans änka. I själva verket torde Jöns Persson ha dött redan 1544, ty i jordeböckerna 1544 och 1545 uppträder hans hustru såsom innehavare av en gård i Sjöryd i Öggestorps socken, Tveta härad, som han innehaft enligt jordeböckerna 1542 och 1543; sista gången han uppträder i livet är 13 januari 1544 (SRA 1, 1887, s. 380). Redan på Östbo häradsting 7 juli 1628 (Renov. domb., Göta hovrätts arkiv, Jönköping) ifrågasattes riktigheten i Olof Galles morgongåvobrevs datering av hans systersons son Gunnar Galle d. y., vilken emellertid då uppgav, att Jöns Persson dog endast fyra år före 1550, alltså 1546.

²⁰ Genealogica 2, p. 41 och 118. Om denna handskrifts karaktär av avskrift av Brasks numera förlorade släktbok se Gillingstam i Släkt och hävd 1951, s. 209 f., J. E. Almquist i HT 1954, s. 393 ff., och G. Setterkrans i PHT 1956, s. 81 ff., vilka utredningar Silfving tydligen ej observerat, enär han (s. 112, not 7, s. 154, not 5, och s. 229) utan framhållande av Genealogica 2:s förlagas tidiga tillkomst och höga källvärde fortfarande citerar den såsom »Per Brahes släktbok».

²¹ Om honom se C. Härenstam, Finnveden under medeltiden, 1946, s. 325, och J. E. Almquist, Lagsagor och domsagor i Sverige (Skrifter utgivna av Rättsgenetiska institutet vid Stockholms högskola 2), 2, 1955, s. 15.

²² Silfving, s. 131.

²³ Härenstam, a. a., s. 411. Silfving, s. 106 f.

hundra år yngre släktbok,²⁴ till vilken de torde ha kommit via Rasmus Ludvigssons stora förlorade släktbok,²⁵ läser felaktigt »Arfuid Mattsson» i stället för Asser Månsson²⁶ och påstår, att Måns Abjörnsson och Elin Persdotter även hade sönerna Håkan, Olof, Per och Jöns. För detta påstående hänvisar han till den ovannämnda brevsviden i Stifts- och landsbiblioteket i Växjö. De av honom åsyftade breven refereras längre fram i hans framställning och visa sig vara två brev av 23 september 1586 (544 g—h) angående uppgörelser om Bockaboda och Älmtåsa mellan å ena sidan Pelle Persson till Fänestad, å den andra Håkan Månsson i Boaryd och Per Månsson, varvid Jöns Månsson i Vedåsa och Olof Månsson nämnas såsom avlidna.²⁷ Något stöd för Silfvings uppgift, att dessa voro söner till Måns Abjörnsson och hans hustru Elin gives sålunda icke av de av honom anförda källorna, särskilt som han själv påstår, att prästerna Ezechiel Eschilli och Petrus Eschilli i det ovannämnda odaterade brevet kalla Måns Abjörnssons hustru Elin sin »fars mormoder»,²⁸ d. v. s. deras farfar Håkan Månsson i Boaryd skulle icke vara son utan svärson till hustru Elin. I själva verket står det i brevet, såsom jag i det föregående påpekat, icke »fars mormoder» utan »farfaders mormoder», d. v. s. Håkan Månsson i Boaryd och hans bröder voro dottersöner till henne, vilket bättre stämmer med det ovannämnda faktum, att åtminstone hennes man ej kan beläggas i urkunderna senare än 1496.

Den släkttavla, som Silfving publicerat å s. 143, är sålunda delvis felaktig. Vi måste erkänna, att det icke är möjligt att med nu bekant källmaterial få fram, till vilken av Måns Abjörnssons och Elin Persdotters döttrar Håkan Månsson och hans bröder voro söner, och icke heller vilken av des-

²⁴ Genealogica 41, f. 191 v.

²⁵ Skokloster I Fol. vol. 57, f. 200, RA. Rålamb Fol. vol. 12, f. 199, KB. Om dessa handskrifter karaktär av avskrifter av Rasmus Ludvigssons stora förlorade släktbok se Gilllingstam i Släkt och hävd 1951, s. 213. Utter har därifrån även hämtat andra uppgifter (jfr Släkt och hävd 1951, s. 213, not 22).

²⁶ Silfving, s. 130.

²⁷ Jfr Silfving, s. 134, vilken såväl här som å s. 131 felläser »Uråsa» i stället för »Veåsa», vilket efter påpekande av mig rättats å s. 238. Silfvings där anförda ursäkt, att skriften skulle vara »ytterst svag», förefaller mig vara en oriktig reflektion. — Rasmus Ludvigsson uppger i en i fråga om de äldre generationerna på Hans Brask (jfr Gilllingstam i Släkt och hävd 1951, s. 209) återgående släkttavla i fascikeln »Galle» i Genealogica 61, att Håkan Månsson, Jöns Månsson och Olof Månsson samt deras syster hustru Elin i Boaryd voro barn till en Måns Håkansson i äktenskap med Olof Galle d. y:s syster Bengta, men så länge dessa uppgifter ej kunnat bestyrkas, måste Håkan Månssons sonsöners brev anses vara en mera initierad källa. Måns Håkansson och Bengta nämnas ej vid 1542 års arvskifte (se ovan not 16).

²⁸ Silfving, s. 139.

sa döttrar som var moder till Per Andersson i Fänestad. Likaså är det med orätt som Silfving gör kyrkoherden i (Norra) Sandsjö Per Månsson till sonson av Håkan Månssons broder med samma namn. Av ett brev av 1612 (544 m) framgår nämligen (jfr Silfvings referat s. 138), att Håkan Månsson var farbror till denne kyrkoherde, tillsammans med vilken han hade en uppgörelse med Pelle Persson 1586 (544 g).^{28a}

Ej heller i fråga om Per Anderssons ättlingar äro filiationerna i den av Silfving publicerade släkttavlan korrekta. Speciellt anmärkningsvärt är, att han såväl där som i texten (s. 132) uppger, att Erik Anderssons (Lind i²⁹ Västergötland) hustru Anna var dotter till Per Andersson, ehuru han på samma sida i texten refererar ett brev av 5 november 1604,³⁰ i vilket — även enligt hans referat — Erik Andersson uppger sin hustru vara syster till Per Persson till Sjöryd; hon var alltså, såsom redan Djurklou uppger i sin ovannämnda släkttavla, ej dotter utan sondotter till Per Andersson och dotter till Pelle Persson till Fänestad.

Felaktigt är även Silfvings påstående (s. 133 och 138 f.), att denne Erik Andersson var svärfar till Lasse Olsson i Åreved och morfar till dennes barn Kristiern, Jöns, Olof, Jöran och Anna. I ett brev av 12 september 1612 (544 m) uppges nämligen Pelle Persson vara morfar till Kristiern Larsson, och i ett av Silfving själv (s. 141) refererat brev av 10 februari 1616 (544 p) kalla Jöns Larsson och Jöran Larsson Per Persson till Sjöryd sin morbror, till vilken i ett brev av 12 april 1616 (544 q) Olof Larsson uppges vara systerson. Även i detta fall har man sålunda anledning att i stället för Silfvings släkttavla acceptera Djurklous, enligt vilken Lasse Olsson i Åreved var sväger till Erik Andersson och svärson till Pelle Persson till Fänestad.

II. Nils Lindormssons till Aneby härstamning

I en annan serie uppsatser har direktör Silfving behandlat »Krigarsläkterna Bagge och »Bååt» till Aneby och Ed».¹ En av dessa har rubricerats »Nils Lindormsson och släkten »Bååt» (Ulfsax) på Ed och Aneby», och däri har han bl. a. sökt utreda den småländske frälsemannen Nils Lindormssons till Aneby börd.² Silfving påpekar, att Nils Lindormssons fader enligt Anreps

^{28a} Om Per Månsson jfr Virdestam, 6, s. 78.

²⁹ Silfving kallar ätten »Lind af Västergötland», men det finnes ingen anledning att frångå Riddarhusets och dess ättartavleverks namnform, i varje fall icke utan att anföra motivering.

³⁰ Perg. -brev UUB. Avskr. därav finnes i Jöran Månssons (Stierna) jordebok, f. 46, RA. Silfving uppger oriktigt, att brevet härrör från den 3 november.

¹ Genealogisk tidskrift IV (1955—1957), s. 119—128, 141—158 och 229—238.

² Ibidem, s. 142 ff.

<i>Lindorm Matsson</i> uppträder 1473—1510			<i>Nils Matsson</i> g. m. Anna Filipdotter (2 hjärtan), som gifte om sig med Nils Karlsson (Färla) i Bergshammar			dotter		
			?			?		
			<i>Kristina Nilsdotter</i> i Högnalöv			<i>Elin</i> <i>Kerstin Svendsdotter</i> g. m. g. m. Günne 1) Mats Håkansson Skalle som uppträder 1473—1486 2) Anders Olsson		
						<i>Ilana Svendsdotter</i> † tidigast 1543 g. m. g. m. 1) (? Erik) Hogenskild 2) Sven Jonsson i Hulta		
			1) <i>Håkan Matsson</i> i Billa † före 1535			1) <i>Lindorm Matsson</i> i Rottne † i slutet av 1550-talet † 1561/62 g. m. Märta Björnsdotter (Krumme)		
						1) <i>Nils Hogenskild</i> i Hulta g. m. Märta Björnsdotter (Krumme)		

och Elgenstiernas ättartavleeditioner hette Lindorm Nilsson, men att denna uppgift ej kunnat verifieras. I stället hävdar Silfving, att Nils Lindormsson till Aneby är identisk med Lindorm Perssons (Ulf sax) föga kände son med samma namn.

De anförda argumenten för denna mening äro emellertid icke hållbara. Påståendet, att de i Nils Lindormssons till Aneby odaterade³ rusttjänstlängd uppräknade godsens, som mestadels äro belägna i Tvetå, Konga och Norra Vedbo härad, skulle »gruppera sig omkring» Lindorm Perssons (Ulf sax) forna sätesgård Osaby, som Silfving felaktigt hänför till Konga i stället för till Kinnevalds härad, betyder, även om det hade varit riktigt, ingenting i sammanhanget, så länge man ej lyckas visa, att Nils Lindormsson till Aneby ägt just Osaby eller del däri. Lika illa är det ställt med de mera preciserade skäl Silfving anför, nämligen att Nils Lindormssons gårdar i Hemmesjö by och socken, Frostensmåla och Ramsjö i Långasjö socken samt Torsås kvarn i Torsås socken (kallas av Silfving felaktigt »Torsjö i Långasjö sn») skulle ha frälseköpts av Lindorm Perssons successor matrimonii Jöns Nilsson. Detta har nämligen icke i något av de anförda fallen kunnat verifieras; att Jöns Nilssons far Nils Birgersson faktiskt 1566⁴ (ej 1568, såsom Silfving uppger) fick frälse på den gård i Hemmesjö socken, som åtminstone senare kallats Hemset, styrker ej riktigheten av Silfvings mening, eftersom det ej var denna gård som Nils Lindormsson senare ägde. Ej heller har jag kunnat verifiera Silfvings påstående, att Lindorm Perssons (Ulf sax) son Per Lindormsson ägt en gård i Hemmesjö by. Möjligen vilar Silfvings identifiering av Nils Lindormsson till Aneby med Nils Lindormsson (Ulf sax) ursprungligen på att reduktionsmyndigheterna på Karl XI:s tid i akten om Lindorm Perssons söners förbrutna gods (Förbrutna gods akter nr 200) av misstag placerat en avskrift ur Karl IX:s registratur av ett brev för Nils Lindormssons till Aneby barn 1607.

Utan att i övrigt bemöta Silfvings argument har J. E. Almquist avvisat hans uppfattning om Nils Lindormssons börd och påpekat, att den ovan nämnda gården i Ramsjö, som varit hans sätesgård före flyttningen till Aneby, och som han uppger vara sitt arvegods, 1562 redovisats under Nils Hogenskild, samt att Nils Lindormsson »varit myndling och på samma gång kusinbarn på modernet till Nils Hogenskild».⁵

³ Den dateras av Silfving till 1579, tydligen enbart på grundval av att detta är det första årtalet i buntens (Frälse- och rusttjänstlängder, vol. 28) ryggpåteckning »Frälsemäns längder från Småland 1579—81, 1602—10». Om ett annat dylikt misstag i Silfvings uppsats se Gillingstam i HT 1961, s. 231, not 23.

⁴ Avskrift i Smålands handlingar 1575: 6 B: Ärlig ränta, litt. A.

⁵ Almquist, Herrgårdarna, s. 193. Ramsjö-gårdens ägarelängd var redan tidigare utredd av P. G. Vejde, Gård och by i Långasjö socken, 1952, s. 125 f.,

Såsom källor för dessa uppgifter åberopar Almquist dels en regist av J. Peringskiöld av ett nu troligen förlorat brev av 1560, genom vilket Nils Hogenskild till Hulta befullmäktigar sin »son» Knut Persson till Vi att »tala på» hans »morsystems sonebarns borttagne arf»,⁶ dels en uppgift i den ena redaktionen av 1562 års frälselängd, att den ovannämnda, Nils Lindormsson sedan tillhöriga gården i Hemmesjö »hörer Lindorms barn tiill som Knut Person på Wij haffwer i anthwårdning»,⁷ dels en notis i Erik XIV:s nämnds dombok 25 maj 1564 om förestående uppgörelse mellan fru Anna Clemetsdotter (Hogenskild) på Åkerö (Hogenskild Bielkes moder) och Knut Persson på Vi »vm the barne penningar, som salighe Nils Hogenskills morsystems barn tilkomme».⁸ Av 1562 års frälselängd framgår också, att även de båda övriga av Silfving diskuterade fastigheterna, Frostensmåla och Torsås kvarn, före Nils Lindormsson innehades av Nils Hogenskild.⁹

Den i brevet 1560 angivna släktskapen mellan Nils Hogenskild och Nils Lindormsson stämmer med en släkttavla av Anna Clemetsdotters (Hogenskild) svägerska Anna Pedersdotter Bielke,¹⁰ enligt vilken Nils Lindormsson

som dock icke tagit ställning till frågan om förhållandet mellan Nils Hogenskild och Nils Lindormsson. — I sammanhanget förtjänar påpekas, att Almquists uppgift, att Nils Lindormsson var gift två gånger, först med Brita Tomasdotter (Kijl) och sedan med hennes syster Karin, ej i fråga om den förra kunnat verifieras. Tydligt vilar den endast på en felskrivning av J. A. Almquist (jfr J. E. Almquist, a. a., s. 234). Att Nils Lindormsson bodde på sin svärmors efterlämnade sätesgård Aneby redan året innan morgongåvobrevet för Karin Tomasdotter daterats, torde vittna om att detta brev tillkommit senare än giftermålet, såsom emellanåt hände (jfr Gillingstam, Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden, 1952, s. 87, not 484, och 327 f., not 395).

⁶ Genealogica 79, f. 28. — Nils Hogenskilds hustru var i ett tidigare äktenskap med Per Knutsson i Vi moder till Knut Persson. Se J. E. Almquist, Strödda bidrag till civilrättens historia, 1953, s. 72, och densamme, Herrgårdarna, s. 147 f. Det av Almquist i Släkt och hävd 1957, s. 166, not 85, efter regist av Peringskiöld citerade arvskiftesbrevet efter Knut Persson 25 sept. 1575 är i sin helhet känt i vidimation 4 sept. 1585 i VHAA:s deposition i RA (påpekande av arkivarie J. Liedgren).

⁷ Frälse- och rusttjänstlängder, vol. 17, p. 571.

⁸ HH 13:1, s. 135. Fru Anna, som troligen var kusin till Nils Hogenskild (Almquist, s. 148), fick två tredjedelar av arvet efter honom enligt brev av 13 april 1565 i Bielkesamlingen, vol. 8, fasc. »Nils Pedersson Bielkes maka Anna Clemetsdotter Hogenskild», RA; jfr F. Ödberg, Om Hogenskild Bielkes moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerö och hennes tid (Västergötlands fornminnesförenings tidskrift II: 8—9, 1908), s. 69.

⁹ Frälse- och rusttjänstlängder, vol. 4, häfte 32, f. 63, och häfte 33, f. 4 v och 23, samt vol. 17, p. 597. Jfr P. G. Vejde i Långasjökrönika 1947, s. 15 f., och densamme, Gård och by i Långasjö socken, s. 59.

¹⁰ Anna Pedersdotter Bielkes släktbok, f. 54, Riddarhusarkivet. Denna genea-

och hans i övrigt okända bröder Gudmund och Anders voro sonsöner till en hustru Elin, som var syster till Nils Hogenskilds moder, Sven Jonssons hustru Iliana; Elin och Iliana hade enligt denna källa även en broder vid namn Nils Stefansson. Denna släkttavla visar även, varifrån Nils Lindormssons fader ärvt sitt förnamn, ty den uppger, att Elin och Iliana voro systerdöttar till Lindorm Matsson, den siste av den gamla medeltidsätten Läma.¹¹

Förutom av 1560 års brev styrkas släkttavlans uppgifter även av annat källmaterial. Genom register av Peringskiöld kända brev av 1539 och 1543 visa nämligen, att hustru Iliana, som där benämnes Iliana Svensdotter, kallade Nils Hogenskild sin son, och i ett av Peringskiöld omnämnt brev av 1540 kallas hon Sven Jonssons efterleverska.¹² I breven av 1539 och 1540 uppges hon liksom senare Nils Hogenskild bo i Hulta, som ligger i Kimstads socken, Memmings härad i Östergötland.¹³ Att hon ärvt gods efter Lindorm Matsson framgår av brev 1513,¹⁴ 1519¹⁵ och 1520.¹⁶ 1539 gav Nils Hogenskild sin hustru Märta Björnsdotter (Krumme) såsom morgongåva jord i Vimne i Veta socken, Vifolka härad, där Lindorm Matsson köpt jord 1504^{16a}, och han ägde 1544 jord i Tornby i Fornåsa socken, Bobergs hä-

logi var avskriven i Rasmus Ludvigssons stora förlorade släktbok enligt Skokloster I Fol. vol. 57, f. 146 v, RA, och Rålamb Fol. vol. 12, f. 146 v, KB.

¹¹ Om honom se J. Gallén m. fl. i *Äldre svenska frälsesläkter* 1, 1957, s. 81, och H. Schück, *Ecclesia Lincopensis* (*Acta universitatis Stockholmiensis* 4), 1959, s. 389 f. Uppgiften, att Sven Jonssons hustru Iliana och hennes syster hustru Elin voro systerdöttar till Lindorm Matsson, finnes även på ett i *Genealogica* 2 inhäftat blad (p. 84), beträffande vilket det dock ej är säkert, att det tillhört det ursprungliga, efter Hans Brask avskrivna partiet i släktboken, vilket dock är sannolikt (jfr den oklara släkttavlan i *Genealogica* 2, p. 157). Namnkombinationen Iliana och Elin Svensdotter gör det sannolikt att de äro identiska med de personer med dessa namn, som jämte Gunne Skalles änka Kerstin 1506 sålde jord i Åkerbo härad i Östergötland till Erik Turesson (Bielke) enligt ett pergamentsbrev i *Viksamlingen*, RA (jfr HH 4, s. 386); en Gunnar Skalle uppträder i Varend i brev av 1476 och 1483 (HH 31, s. 171 och 216).

¹² *Genealogica* 79, f. 28.

¹³ Jfr Almquist, *Herrgårdarna*, s. 149.

¹⁴ HH 4, s. 388.

¹⁵ C. A. Klingspor och B. Schlegel, Engsö, 1877, s. XXXXIV.

¹⁶ Kh 53, p. 143, LSB. Lindorm Matssons gods nämnas i avskrifter av ett par odaterade brev från Sven Jonsson till Nils Bosson (Grip) i *Viksamlingen*, vol. 3 (jfr HH 4, s. 363).

^{16a} Perg.-brev 14 mars 1504 (nr 525) och 3 febr. 1539 (nr 526), Edsbergs arkiv. Om Nils Hogenskilds äktenskap jfr J. E. Almquist i *Släkt och hävd* 1954, s. 11.

^{16b} J. A. Almquist, *Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden*, 3, 1947, s. 402, not 15.

rad,^{16b} som Lindorm Matsson köpt 1494.^{16c} I ett brev av 12 juni 1511¹⁷ kallas hustru Ilianas make Sven Jonsson »maawg»¹⁸ både av en hustru Kristina Nilsdotter i Högnalöv, som också ärvde gods efter Lindorm Matsson,¹⁹ och av en Anders Olssons hustru Elin, som bör vara identisk med Nils Lindormssons farmor.

Sven Jonsson är en rätt intressant person. Även han bodde i Hulta men var icke blott frälseman utan även borgare i Söderköping,²⁰ där Lindorm Matsson bott.²¹ 1512 sköt Sven Jonsson en präst på S:t Lars kyrkogård i Linköping,²² och efter den danska invasionen 1520 kämpade han för Sturepartiets räkning mot Hans Brask, med vilken han den 28 november 1520 måste ingå en dyrköpt förlikning; han måste då till biskopen erlägga 200 mark penningar och göra avbön för övervåld mot kyrkans gods.²³ Den 4 december 1520 bad han i brev till Nils Bosson (Grip) om att få låna 80 mark för att lösa sig ur fängelse.²⁴ Enligt Peringskiöld sålde Iliana Svensdotter 1540 alla sina gods till sonen Nils Hogenskild för att kunna betala sin gäld, i vilken hon var kommen, »då hennes fattiga man blef henne welheligen ifrån gripen och tagit ifrån henne alt».²⁵

Nils Lindormssons fader nämnes i de i det föregående behandlade källor-

^{16c} B 16, f. 222, RA.

¹⁷ Perg.-brev RA.

¹⁸ Om detta släktskapsord, som då hade vidsträcktare betydelse än nu se A. F. Liljeholm i PHT 1950, s. 99.

¹⁹ Äldre svenska frälsesläkter 1, s. 76 och 81. Kristina Nilsdotter förekommer ej i genealogierna, men då Iliana Svensdotter var systerdotter till Lindorm Matsson och även Kristina ärvde honom, är det möjligt, att hon var dotter till hans endast till namnet kände broder Nils Matsson (jfr Äldre svenska frälsesläkter, s. 81). Enligt Anna Pedersdotter Bielkes släktbok, f. 54, var denne gift med herr Bengt Nilssons (Färila) moder Anna, och denna uppgift återfinnes hos Rasmus Ludvigsson (Skokloster I Fol. vol. 57, f. 146 v; Rålämb Fol. vol. 12, f. 146 v) i den formen att han kallar henne hustru Anna i Bergshammar. Att hustru Anna i Bergshammar var änka efter en Nils Matsson styrkes av ett pergamentsbrev av år 1506 i Viksamlingen (jfr HH 4, s. 386). Hon levde såsom änka efter Nils Karlsson (Färila) ännu 1526 (Almquist, Herrgårdarna, s. 108). Om hennes börd se Gillingstam, Ätten Siöblads medeltida släktförbindelser och äldsta historia (Skrifter utgivna av Genealogiska föreningen 4), 1949, s. 74, not 292.

²⁰ S. Ljung, Söderköpings historia intill 1568, 1949, s. 143.

²¹ Perg.-brev 11 november 1495, RA.

²² Ljung, a. a., s. 261.

²³ N. Ahnlund, Brasklappen (Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1929—1930), s. 72 f. Ljung, s. 262.

²⁴ Avskr. Viksamlingen, vol. 3. Jfr HH 4, s. 363.

²⁵ Genealogica 79, f. 28.

na endast såsom Lindorm. Enligt Per Månsson Utter hette han Lindorm Matsson till »Rotna» och var broder till Håkan Matsson, Erik Matsson och Asle Matsson av ätten Båt av Billa.²⁶ Att uppgiften om hans sätesgård är trovärdig framgår av att den gård i Norra Rottne by och socken (nu Söra-by socken), Norrvidinge härad, som vid sammanställning med senare jordeböcker visar sig vara söregården (nr 2), i 1562 års frälseängd redovisas såsom »Lindorms barna godz»²⁷ och enligt längden för Älvsborgs lösen 1571 ägdes av Nils Lindormsson.²⁸ Av intresse i sammanhanget är, att jordeböckerna 1545—1554 och 1558 (men icke 1555—1556) under en Lindorm redovisa just det frälsehemman i Norra Rottne by, som enligt jordeböckernas ordningsföljd mellan byns gårdar senare innehades av Lindorms barn; ingen anteckning markerar dock, att han skulle ha varit av högre stånd än frälsebönderna på de andra gårdarna i byn.

Utters genealogi förklarar, att Nils Lindormsson förde båt vapnet. Att han verkligen härstammade från ätten Båt av Billa torde framgå av att han i ett pantebrev av 10 oktober 1588 uppger Håkan Matssons dotterdotters man Anders Svensson (Stråle) vara »bördeman» till de ovannämnda godsens i Ramsjö, Frostensmåla, Hemmesjö och Torsås kvarn.²⁹ Det kan även påpekas, att det relativt ovanliga³⁰ förnamnet Lindorm även bars av Anders Svenssons son Lindorm Stråle³¹ och av den sistnämndes syssling Lindorm Svensson (Bock), som var sondotterson till Håkan Matsson (Båt av Billa).³² Även geografiskt stämmer det hela väl, ty både Erik Matssons sätesgård

²⁶ Genealogica 41, f. 191 v. Troligen är detta direkt eller indirekt grunden för den felaktiga (Äldre svenska frälsesläkter, 1, s. 81) uppgiften hos E. Fernow, Beskrifning öfver Wärmeland, 1773, s. 298, och G. Djurklou i HT 1882, s. XXV, not 2, att Lindorm Matsson (Läma) innehade Rottne(-ros) i Fryksdalen.

²⁷ Frälse- och rusttjänstlängder, vol. 4, häfte 31, f. 50 v. Bynamnet har där utelämnats, men identiteten framgår vid jämförelse med landbons namn i 1561 års jordebok (Smålands handlingar 1561: 9), p. 146.

²⁸ Älvsborgs lösen 1571, vol. 8, häfte 8, f. 6, KA.

²⁹ Liber causarum 25: 6, RA. Om Anders Svenssons hustrus härstamning från Håkan Matsson se J. E. Almquist i Släkt och hävd 1953, s. 197, 199 och 202. — En i Elgenstiernas ättartavleverk ej observerad medlem av Nils Lindormssons ätt är den dotter till honom, som i en i samma akt befintlig, 2 juni 1620 inkommen inlaga av Lindorm Stråle uppges vara gift med en son till den kunglige fogden över arv och eget Anders Jönsson, stamfadern för den ena av de båda adliga ätterna Lilliesköld (jfr Elgenstierna, 4, s. 757).

³⁰ Jfr I. Fredriksson, Svenska personnamnsstudier (Acta universitatis Upsalien-sis: Studia Philologiae Scandinaviae Upsaliensia 2), 1961, s. 149 ff.

³¹ Jfr Elgenstierna, 7, s. 744.

³² Elgenstierna, 1, s. 464. Jfr J. E. Almquist i Släkt och hävd 1953, s. 196 och 202.

Kråkenäs och Asle Matssons sätesgård Ekna ligga liksom Lindorm Matssons gård i Norra Rottne i Norrvidinge härad, och icke heller till Håkan Matssons sätesgård Billa är avståndet från Norra Rottne mer än ett par mil.³³

Beaktansvärt är också, att Nils Lindormssons farmors morbror Lindorm Matsson (Läma) 1473 jämte ätten Båts av Billa stamfader Mats Håkansson varit närvarande vid arvskiftet efter Nils Turesson (balk), vars son Joen Nilsson ju innehade Billa före Mats Håkanssonson Håkan Matsson,³⁴ samt att Lindorm Matssons ovannämnda arvinge Kristina Nilsdotter bodde i Högnalöv, där tidigare Joen Nilssons i Billa systers man Gregers Svensson (sparre) bott,³⁵ och där också Joen Nilssons farfar Ture Aslesson ägt jord.³⁶ Kombinationen av ätten Båts av Billa genealogi med Nils Lindormssons släktskap med Lindorm Matsson ger ju till resultat, att Mats Håkansson måste ha varit gift med den sistnämndes systerdotter, men släktskapen med Nils Turessons (balk) ätt synes vara svår att utreda.^{36a}

Nils Lindormssons härstamning från ätten Båt av Billa förklarar även att Sven Esbjörnsson (Bock) förekommer i hans morgongåvobrev, vilket Silfving³⁷ sökt förklara med hänvisning till ättartavleverkets uppgift, att hans första hustru var Nils Lindormssons hustrus morbror Bröms Bagges dotter Elseby. Silfving har nämligen förbisett J. E. Almquists påvisande av att Sven Esbjörnsson endast var gift med Brita Olofsdotter (Båt av Billa),³⁸ och att hans föregivna hustru Elseby Brömsdotter icke var dotter till Bröms Bagge utan till Lasse Bröms.³⁹

³³ Om de nämnda brödernas sätesgårdar se J. E. Almquist i *Släkt och hävd* 1953, s. 197 och 202, och densamme, *Herrgårdarna*, s. 191 och 196 f.

³⁴ Jfr J. E. Almquist i *Släkt och hävd* 1953, s. 200 f. Från det där nämnda arvskiftet 1473 finnas två brev om olika arvslotter avskrivna i B 19 c, RA, och av det ena framgår, att icke blott Billa utan även de två gårdar i Furuby by och socken, Konga härad, som 1562 tillhörde Håkan Matssons son Arvid Håkansson barn (*Släkt och hävd* 1953, s. 193), 1473 tillfallit Nils Turessons söner Joen Nilsson och Ture Nilsson. Det andra brevet, vilket, såsom Almquist observerat, även är känt i regist av Utter i *Genealogica* 41, f. 113, föreligger också i vidimation 28 januari 1671 i Reduktionskollegiets arkiv F I: 26, p. 163, KA, av odaterad 1600-talsvidimation efter original hos Anders (Gyllen-)Grip och i avskrift i Åkermarckska kopieboken (*Reduktionskommissionens arkiv D I c 2*: 1), KA, under 5 okt. 1562.

³⁵ *Äldre svenska frälsesläkter*, s. 81.

³⁶ SD, nr 2802.

^{36a} Jfr J. E. Almquist i *Släkt och hävd* 1953, s. 201.

³⁷ *Genealogisk tidskrift* IV, s. 142.

³⁸ *Släkt och hävd* 1953, s. 196.

³⁹ Jfr *Elgenstierna*, 9, s. 263.

III. En i litteraturen obeaktad gren av ätten Rosenstråle.

I sitt arbete om »Herrgårdarna i Sverige under reformationstiden» har professor J. E. Almquist publicerat en ägarelängd för säteriet Ottinge i Lofta socken i Tjust (s. 179). Ehuru föga¹ finnes att invända mot däri meddelade fakta, ter den sig rätt egenartad:

1500-talets början:	Palne Nilsson (Länk).
1558—1562:	Hans svärson Erik Jönsson (Rosenstråle), död 1565.
omkr. 1570—1580-talet:	Knut Jönsson (Lillie), död före 1586.
— 1590:	Dennes änka »Anna Arvidsdotter (Västgöte)».
1590:	Hans Bröms (levde 1601 i landsflykt), gift med Erik Jönssons (Rosenstråle) sondotter Märta Andersdotter Rosenstråle.
o. 1607:	Knut Jönssons son Jöns Lillie (död 1631).
1610—1625:	Hans Bröms' änka Märta Rosenstråle.

Den upprepade växlingen mellan ätterna Rosenstråle och Lillie i Ottinge ägarelängd påminner onekligen om hur de sverkerska och erikska kungaätterna alternerade på den svenska kungatronen under vår äldre medeltid, och man skulle helst se andra förklaringar därtill än Almquists obestyrkta påståenden, att Ottinge »förvärvades» av Knut Jönsson, och att Hans Bröms' änka blev »för en tid undanträngd» av företrädarens son Jöns Lillie.

En utgångspunkt för en lösning av Ottinge ägarelängdsproblem gives av ett på Ottinge daterat brev från Märta Rosenstråle till kommissarierna för uppbörden av Älvsborgs lösen Lindorm Stråle och Olof Holm, vari hon anhallar om anstånd med inbetalningen av penningarna för sjätte betalningsterminen (1618—1619).² Däri uppger hon nämligen, att Jöns Lillie är hennes halvbroder.

En liknande tidigare anhållan med samma handstil är också bevarad. Den är daterad på Ottinge 13 februari 1615 och besegrad med ett sigill, som synes innehålla det rosenstråleska vapnet, men i detta brev kallar hon sig Märta Börjesdotter.³

¹ Belägget för Ottinge såsom landbohemman under Erik Jönsson (Rosenstråle) härrör dock icke, såsom Almquist uppger, från 1562 års frälselängd, i vilken gården icke alls förekommer, utan från hans rusttjänstlängd 1563 (Sandbergsska samlingen FF 12567, KA). Uppgiften om Knut Jönssons änkas innehav av Ottinge saknar källhänvisning och har ej kunnat verifieras.

² Älvsborgs lösen 1613, vol. 25, häfte III, f. 76. Om Stråle och Holm såsom redogörare för Älvsborgs lösen se I. Simonsson, Älvsborgs lösen 1613 (MRA, Ny följd I: 7, 1927), s. 459.

³ Älvsborgs lösen 1613, vol. 3: Småland, Kalmar län, f. 86.

Birger
Turesson

Jöns g m. Karin
Häggason
(spärre
över blad)

Birger Fönsson

Jöns Eriksson g. m. Kristina Palne Nilsson (Länk)
(Rosenstråle) till Ottinge

Erik Fönsson g. m. *Magdalena*
† 1565

Föns Eriksson Kerstin Anders Eriksson

<i>Palne Erikson</i>	g. m.
<i>Börje Erikson</i>	g. m.
till Ottinge	
+ tidigast 1566	

Börje Fönsson

Margareta Ros
g. m.
Nils Bröms
till Locknevi

Truls Ingvaldson
Palnnesson Pálsson

<i>Ingeborg</i>	<i>Märta</i>
<i>Palmesdotter</i>	<i>Börjesdotter</i>
† 1630	<i>Rosenstråle</i>
g. m.	till Ottinge
biskopen	† 1640
i Åbo	g. m.
Ericus Erici	Hans Bröms
	† tidigast 1601

Truls
Lillie
+ 1631

Jöns
Lillie
† 1631
g. m.
Mätta v.
Scheiding

Herman Kyle

<i>Ingeborg</i>	<i>Beata</i>
g. m.	g. m.
Truls skrivare till Ravnäs	Hans

Beata
g. m.

Öbran Kärstin
Trulsdotter Trulsdotter
g. m. g. m.
Per Arvids- Iyke
son Larsson
(Kåse) (Gyllen-
creutz)

Kerstin
Trulsdotter
g. m.
Tyke
Larsson
(Gyllen-
creutz)

Anna Hansdotter
† senast 1600
g. m. 1) sekreteraren
Valentin v. Lüttich
2) sekreteraren
Lars Knutsson
Will Åboö

Detta kan sammanställas med att en jungfru Märta Börjesdotter enligt jordeböckerna 1579—1587 innehaft gårdar i Sättra och Ullstorp i Hällestads socken och bergslag i Östergötland, vilka tidigare tillhört Erik Jönsson och andra medlemmar av ätten Rosenstråle men fr. o. m. 1588 redovisas under Hans Bröms.⁴ Dessa gårdar sålde »Märta Rosenstråle till Ottinge» enligt fastebrev 7 januari 1626 till Erik Jönssons son Jöns Erikssons dotter Gunnilla Rosenstråle,⁵ som 1622 av »Märta Börjesdotter till Ottinge» köpte Stora Forsa i Vingåkers socken, Oppunda härad i Södermanland,⁶ ett annat av Erik Jönssons (Rosenstråle) forna gods.⁷

Av det anförda framgår klart, att J. E. Almquists på ett tillägg i Elgenstiernas ättartavlor⁸ återgående uppgift, att Hans Bröms' hustru hette Märta

⁴ Jfr J. A. Almquist, Frälsegodsen, 3, s. 263, not 10—11.

⁵ Perg.-brev RA.

⁶ Södermanlands läns renov. domböcker, vol. 3, f. 788 v—789, RA. Vid köpet beseglade Jöns Lillie och hans broder Truls.

⁷ J. A. Almquist, a. a. 2, s. 74.

⁸ Elgenstierna, 9, s. 262. Elgenstiernas rättelser till tabellerna över ätten Bröms innehålla även fel i fråga om själva filiationerna inom denna ätt. Uppgiften, att Margareta Rosenstråles make Nils Bröms dog barnlös, är sålunda oriktig. Hon uppträder nämligen efter hans död tillsammans med hans broder Arvid Bröms och svåger Knut Eriksson till Kvavhult i en godstvist såsom representant för sina »faderlösa barn», vilka därvid uttryckligen nämnas i inlagor av Arvid Bröms 18 maj 1616 och av henne själv 10 juni samma år (Liber causarum 3: 3, RA). I en på Lidhem 13 november 1640 daterad rustjästlängd (Rustjästlängder, litt. A, p. 65, Riddarhusets arkiv) kallar Arvid Bröms en då i krigstjänst i Tyskland frånvarande Nils Bröms till Locknevi sin »broder-son», varför denne torde vara en son till Arvid Bröms' broder och Margareta Rosenstråle, som ärvt Locknevi. En annan son var troligen Nils Bröms' efterföljare på Locknevi (se 1640-talets jordeböcker) Anders Bröms, som enligt Elgenstierna var son till Arvid Bröms. Att han var son till den äldre Nils Bröms till Locknevi synes framgå av godshistoriska fakta (se t. ex. J. A. Almquist, Frälsegodsen 4 (korr.), s. 200, not 5, och 211, not 41), och även hans inom ätten Bröms tidigare ej belagda förnamn får sin förklaring, om han var dotterson till Anders Eriksson (Rosenstråle). I en inlaga till Göta hovrätt 14/6 1646 (X 257 d: 1, f. 568, UUB) påtalade Arvid Bröms' halvsysters son (jfr Elgenstierna, 3, s. 628, och 9, s. 196) Johan Allongren att han icke blivit delaktig i arvet efter denne då det skiftades mellan Johan Eketrä (Arvid Bröms' broder Nils Bröms' svärson enligt Elgenstierna, 2, s. 542), Lars Björnram (gift med Arvid Bröms' systerdotter enligt Elgenstierna, 1, s. 417 och 653) och Anders Bröms' son Nils. Det var sålunda Arvid Bröms och icke hans broder Nils, som dog barnlös. — Märta Börjesdotter Rosenstråles man Hans Bröms var icke broder till Nils och Arvid Bröms, såsom Elgenstierna uppger. Inga uppgifter därom finnas i samtida genealogier eller annat samtida källmaterial, och han innehade inga gods med proveniens från deras släkt. Förutom Ottinge och andra rosenstrålegods (se t. ex. J. A. Almquist, Frälsegodsen, 3, s. 263, not 10 och 11, s. 278, not 4, och s. 302, not 27) innehade

Andersdotter Rosenstråle, är oriktig. Den vilar på förväxling med Nils Bröms' änka Margareta Rosenstråle, som 1614 enligt en längd för Älvsborgs lösen⁹ bodde på dennes¹⁰ efterlämnade sätesgård Locknevi i Locknevi socken i Tjust. Att Nils Bröms' änka var dotter till Anders Eriksson (Rosenstråle) framgår kanske klarast av att hon i nämnda längd såsom pant av sin moder och broder uppger sig inneha fem gårdar i Uppvidinge och Sunnerbo härad, vilka kunna visas tidigare ha tillhört Anders Eriksson.¹¹ Elgenstierna har — tydligen med anledning av sin felidentifiering av Hans Bröms' änka — förnekat, att också Nils Bröms' änka tillhörde ätten Rosenstråle,¹² men hon kallar sig uttryckligen med detta släktnamn i en av Elgenstierna just i detta sammanhang åberopad hovrättsakt.¹³ Uppgiften i det

han enligt jordeböckerna 1590—1600 samt Frälse- och rusttjänstlängder, vol. 19, p. 846, Blekhem i Törnsfalls socken i Tjust, som 24 febr. 1562 (avskr. Arv och eget, vol. 38, f. 380, KA) sålts till konungen av bl. a. borgmästarna i Nyköping Nils Bröms och Anders Persson å sina hustrur Margareta och Elin Larsdötrars vägnar samt Anders målare, sedermera känd såsom Johan III:s arkitekt (se L. W:sen Munthe, *Kungl. fortifikationens historia* 6: 1, 1916, s. 17 ff. och 567 ff., A. Hahr i SBL 1, 1918, s. 652 ff., S. Karling i *Fornvännen* 1941, s. 65 ff., och S. Alfons, *Gustav Vasa och Virginus*, 1962, s. 85 ff.), och 1570 avförts ur jordeböckerna över Arv och eget med anteckning om att det donerats till Anders målare 1570 (*Östergötlands handlingar* 1570: 19, jordeboken, f. 110 v); Anders målare dog 1585 (A. Tuulse, *Kronobergs slottsruin*, VHAAH 76, 1951, s. 113). Genom hertig Karls brev 9 april 1591 (Hertig Karls reg. jan.—aug. 1591, f. 84) och Sigismunds brev 2 maj 1594 (RR 1594, f. 118) fick Hans Bröms flera andra av de 1562 sålda godsens. Eftersom Märta Börjesdotter Rosenstråle, då hon 31 oktober 1616 sålde en gård i Rakereds by och socken i Valkebo härad i Östergötland till Johan Skytte, kallade honom sin »svåger» enligt register i HSH 36, bihang, s. 39, och i Register öfver Samlingen af Permebref vid Säfstaholm, p. 193, RA (jfr Gilllingstam i *Archivistica et mediævistica* Ernesto Nygren oblata, 1956, s. 158 f.), av det numera försvunna salubrevet (jfr fastebrev 6 mars 1619, *Säfstaholmssamlingens perg.-brev* nr 140, RA, och J. A. Almquist, *Frälsegodsens*, 3, s. 430, not 17), synes det tydligt, att Hans Bröms' ovannämnda innehav av Blekhem m. m. skall förklaras med att han var systerson till Anders målare och son till den ovannämnde borgmästaren i Nyköping Hans Bröms, ty Johan Skytte var dotterson till dennes samtidigt nämnde svåger Anders Persson (T. Berg, *Johan Skytte*, 1920, s. 11 f. och 263, not 31; den där och flerstädes i litteraturen förekommande uppgiften, att Anders Perssons och Nils Bröms' svärmor (Anders målares mor) tillhörde adliga ätten Soop, har ej kunnat verifieras och uppträder mig veterligt tidigast i J. Messenius, *Theatrum nobilitatis svecanæ*, 1616, s. 73; ej heller hennes uppgivne fader Erik Knutsson tycks förekomma i samtida källor).

⁹ Älvsborgs lösen 1613, vol. 3: Småland, Kalmar län, f. 3.

¹⁰ J. E. Almquist, *Herrgårdarna*, s. 180.

¹¹ Frälse- och rusttjänstlängder, vol. 15, p. 989 f.

¹² Elgenstierna, 9, s. 263 och 307.

¹³ *Liber causarum* 3: 3.

ovan anförda brevet till Lindorm Stråle och Olof Holm, att Hans Bröms' änka Märta Rosenstråle var halvsyster till Jöns Lillie, visar, att även Elgenstiernas uppgift, att hon enligt Tjusts dombok 28 maj 1625 var omgift med Jöns Lillie,¹⁴ måste vara oriktig; vid studium av denna domboksnotis visar det sig, att däri endast står, att Jöns Lillie förlikts med en man, som i Lofta klockarstuga givit fru Märta »vrånga och onda ordh», och detta hans uppträdande å hennes vägnar är ju väl förenligt med att han var hennes halvbroder och närmaste frände.

Sedan sålunda klarlagts, att Hans Bröms' hustru hette Märta Börjesdotter Rosenstråle och var halvsyster till Jöns Lillie, återstår att utreda, vilka som voro hennes föräldrar. Att fadern måste ha hetat Börje och tillhört ätten Rosenstråle, framgår av hennes namn. Den ende för Elgenstiernas ättartavleverk kände personen med namnet Börje inom denna ätt, Börje Jönsson, uppträder emellertid tidigast på 1590-talet¹⁵ och har efterlämnat egenhändiga anteckningar om sina barns födelsedata 1599—1611,¹⁶ varför han icke kan vara fader till den, såsom ovan nämnts, redan 1579 uppträdande Märta Börjesdotter. Namnet Börje (Birger) torde emellertid ha ärvts till ätten Rosenstråle från Börje Jönssons farfar Erik Jönssons morfar Birger Jönsson (sparre över blad),¹⁷ och det är därför icke blott möjligt utan praktiskt taget nödvändigt, att namnet förekommit i släkten Rosenstråle redan före Börje Jönsson, eftersom man ju knappast uppkallar efter så avlägsna fränder som barnets farfars morfar.

Denne äldre Börje finna vi i Hans Brasks släktbok, vilken uppger att Erik Jönsson (Rosenstråle) och Magdalena Palnesdotter (Länk) hade barnen »Birge» och Kerstin.^{17a} Tydligt voro dessa de äldsta barnen i sina föräldrars 1515 ingångna äktenskap, ty föräldrarnas övriga barn nämnas icke. Tack vare att Riksarkivet från Antikvitetsarkivet övertagit arkivalier med proveniens från ätten Rosenstråle,¹⁸ har också ett tidigare obeaktat brev råkat bli bevarat, som vittnar om denne Börje Erikssons bosättning. Där finnes näm-

¹⁴ Elgenstierna, 9, s. 262; jfr s. 296 och 307. Jöns Lillies hustru Mätta v. Scheiding, med vilken han enligt Elgenstierna gift sig redan 1600, överlevde honom och bodde på Ottinge ännu 1631 och 1633 (Sälvstaholmssamlingen F 145, p. 22 f. och 131 ff.), vilket visar, att han blott torde ha varit gift en gång.

¹⁵ J. A. Almquist, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 (MRA, Ny följd II: 6) 4, 1922—1923, s. 30.

¹⁶ Elgenstierna, 6, s. 524.

¹⁷ G. Djurklou i HT 1891, s. 177. Elgenstierna, 6, s. 523. Birger Jönssons morfar uppges ha hetat Birger Turesson (HT 1891, s. 175).

^{17a} Genealogica 2, p. 152.

¹⁸ Jfr J. Liedgren i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, 1, 1956, sp. 225.

ligen ett pappersbrev av år 1566,¹⁹ genom vilket en »Berie Ericksonn til Attinge», som beseglar med Rosenstråle-vapnet, till sin broder Jöns Eriksson till Sonstorp pantsatte en tredjedel i Åsebro i Hällestads socken och bergslag, som enligt 1562 års frälselängd tillhört Erik Jönsson (Rosenstråle).²⁰ Med hänsyn till detta brevts uppgift, att Börje Eriksson bodde i Ottinge, är det tydligt, att vi här stå inför Märta Börjesdotters fader.

Då Jöns Lillie icke gärna kan ha varit son till denne Börje Eriksson (Rosenstråle), måste hans egenskap av halvbroder till Märta Börjesdotter Rosenstråle bero på att de hade gemensam moder. Enligt Elgenstierna var hans moder Knut Jönssons (Lillie) första hustru Margareta Kristersdotter (Siöblad).²¹ Detta kan emellertid icke vara riktigt. Elgenstiernas utan källhänvisning lämnade uppgift, att hon blev gift med Knut Jönsson redan 1548, är visserligen felaktig, ty hon nämnes såsom ogift ännu vid arvskiftet efter fadern Krister Larsson (Siöblad) 1 november 1553,²² men hon var gift med honom redan 1561,²³ d. v. s. hon kan icke före sitt äktenskap med honom ha varit gift med Börje Eriksson, vilken ju, såsom vi i det föregående sett, levde ännu 1566. Rasmus Ludvigsson, som var samtida med dessa personer och hade åtskilligt att göra med Börje Erikssons bekante broder Palne Eriksson,²⁴ uppger emellertid, att en Anna, dotter till Truls skrivare till Ravnäs i Konungsunds socken, Björkekinds härad i Östergötland, i hans äktenskap med Ingeborg Hermansdotter (Kyle), var gift först med »Byrge Eriksson» och sedan med Knut Jönsson.²⁵

¹⁹ Biographica R, vol. 30.

²⁰ J. A. Almquist, Frälsegodsen 3, s. 84.

²¹ Elgenstierna, 4, s. 665.

²² Perg.-brev Sjöholmssamlingen, RA.

²³ HH 13: 1, s. 3 f. Jfr Gillingstam, Ätten Siöblad, s. 34.

²⁴ A. Nordén, Östergötlands järnålder, II, 1943, s. 63 och 67. E. Nygren i VHAA:s årsbok 1950, s. 93.

²⁵ Skokloster I Fol. vol. 57, f. 180. Rålamb Fol. vol. 12, f. 179. Elgenstiernas (4, s. 665, och 7, s. 359) av Koit (s. 44) och J. E. Almquist (Herrgårdarna, s. 170, 175, 179 och 445) accepterade uppgift, att Knut Jönsson efter Margareta Kristersdotters död gifte om sig med Jöns Ulfssons (Soop) till Bottna och den av sin styvson ihjälslagne bonden Joen Anderssons änka Anna Arvidsdotter (Västgöte), förekommer icke i genealogierna tidigare än hos J. O. Akerstein (Genealogier öfver introd: Ätter, Litt. L, Riddarhusets arkiv) och redan där med den av Elgenstierna återgivna notisen, att hon levde ännu 1587. Såsom framgår av Akersteins »diarium» (register) till riksregistraturet 1585—1587, RA, är hans källa tydligen riksregistraturets supplement 1587, f. 13, där ett av Johan III 4 mars 1587 utfärdat skyddsbrev för Knut Jönssons till Ottinge änka, hustru Anna till Vada, mot hennes styvsöner Per och Krister Lillie avskrivits, och denna registraturtext ger även förklaringen till Akersteins och Elgenstiernas identifiering av henne med Jöns Ulfssons änka, ty i avskrif-

Riktigheten av denna uppgift styrkes förutom av Jöns Lillies ovannämnda egenskap av halvbroder till Märta Börjesdotter även av andra omständigheter. Enligt ett brev av 18 mars 1600 skiftade nämligen Tyke Larsson (Gyllencreutz) å sin hustrus vägnar, Jöns Lillie och Truls Lillie samt Truls Palnesson (Rosenstråle) med Per Arvidsson (Kåse) arv efter fru Anna (Hansdotter Garstenberg) till Åboö.²⁶ Eftersom såväl Tyke Larssons hustru som Per Arvidssons hustru och Truls Palnessons moder voro döttrar till Truls skrivare,²⁷ visar detta skiftesbrev, att Rasmus Ludvigsson rätt redovisat Anna Trulsdotters giften, och Truls Lillie har tydligen liksom sin kusin Truls Palnesson uppkallats efter sin morfar Truls skrivare. I ett brev av 1

tens rubrik har hon — tydligen av misstag — kallats »fru Anna på Bothna». ehuru hon i brevet kallas »hustru Anna till Wada». Därmed bortfaller all anledning att identifiera Knut Jönssons änka Anna med Anna Arvidsdotter (Västgöte). Allt talar för att hon i stället är identisk med Anna Trulsdotter, och att det var denna och icke Anna Arvidsdotter som bodde på Vada i Oppeby socken, Kinda härad, 1590—1597 och på Kärrsjö i Ledbergs socken, Valkebo härad, sistnämnda år (jfr J. A. Almquist, Frälsegodsen 3, s. 872 och 1084, och J. E. Almquist, Herrgårdarna, s. 170, 175 och 445).

²⁶ Pappersbrev i fasc. »Genealogiska anteckningar öfver ätterna Lillie och Stenbock» i De la Gardieska samlingen: Släktarkiven: Lillie, vol 10, LUB. Riddarhusgenealogen fil. dr Folke Wernstedt fäste i brev 26 febr. 1954 min uppmärksamhet på detta brev, som jag i HT 1961, s. 230, not 20, med orätt uppgivit föreligga i original; det visar sig vid närmare undersökning vara en nästan samtida vidimerad och besegrad kopia. — Fru Anna till Åboö var systerdotter till Truls skrivares hustru Ingeborg Hermansdotter (Kyle); se Gillingstam, Åtten Siöblad, s. 45. Arvskiftesbrevet 1600 redovisar emellertid icke samtliga arvingar, ty även ättlingarna efter Ingeborg Hermansdotters halvbroder Hans Klasson (Bielkenstierna) voro givetvis arvsberättigade, och dennes svärson Jöran Klasson (Stiernsköld) har bevisligen kommit i besittning av en del av arvet (se t. ex. J. A. Almquist, Frälsegodsen, 4, korr., s. 334, not 21).

²⁷ Elgenstierna, 3, s. 248, 4, s. 371, och 6, s. 526. Truls Palnessons moder kallas av Elgenstierna Anna Trulsdotter, men enligt ovan anförda släkttavla av Rasmus Ludvigsson var det hon som var Börje Erikssons och Knut Jönssons maka, medan Truls Palnessons fader Palne Eriksson, Börje Erikssons broder, enligt samma källa var gift med hennes syster Beata. Oriktig är även Elgenstiernas uppgift (3, s. 248), att Tyke Larssons (Gyllencreutz) hustru Kerstin Trulsdotter var född i Truls skrivares tredje äktenskap med Karin Eriksdotter (Slate). Då hade hon ej varit arvsberättigad efter hans andra hustrus systerdotter, och av en mot slutet av X 5, UUB, inbunden arvsuppteckning av 3 okt. 1566 framgår, att endast Erik Gudmundssons (Ulf) hustru Ingeborg Trulsdotter var född i detta gifte, medan Beata, Margareta, Kerstin och Anna liksom sonen Jöran voro födda i Truls skrivares andra äktenskap med Ingeborg Hermansdotter (Kyle). Det av Elgenstierna för Truls skrivare och hans döttrar med orätt använda släktnamnet Marbo beror på personförväxling (Gillingstam, Åtten Siöblad, s. 46; J. Liedgren i PHT 1949, s. 43, not 5). — Knut

maj 1603 nämner Per Arvidsson (Kåse) Truls Lillie såsom sin »hustrus söterson».²⁸ I sammanhanget förtjänar även nämnas, att såväl Märta Börjesdotter till Ottinge som Jöns Lillie och Truls Lillie förekommer i en å en rättegångsakt av år 1627 påtecknad uppräknig av arvingarna efter Palne Erikssons dotter Ingeborg.²⁹

Vi ha nu fått förklaringen till säteriet Ottinges förutnämnda, till synes så krångliga ägarelängd. Det ärvdes tydligen efter Erik Jönsson av sonen Börje Eriksson (Rosenstråle), och Knut Jönsson kom i besittning av detsamma genom sitt äktenskap med Börje Erikssons änka.

Börje Erikssons gren av ätten Rosenstråle torde ha utslocknat med Märta Börjesdotter. Hon daterade brev i Ottinge ännu 1629,³⁰ och ännu i 1630 års avkortningslängd redovisas det under henne,³¹ men 1631 innehades det av hennes halvbroder Jöns Lillie.³² Hon måste emellertid vara identisk med den fru Märta, under vilken Utrike säteri, också i Lofta socken, redovisas fr. o. m. 1631,³³ ty en livstidsförlänig, som »fru Märta Rosenstråle till Ottinge» fått 1625^{33a} och innehade ännu enligt 1630 års avkortningslängd,^{33b} redovisas under »frw Märta till Vtrika» i 1631 års avkortningslängd,^{33c} och då denna 1633 sålde det efter Palne Erikssons 1630 avlidna dotter Ingeborg (änka efter biskopen i Åbo Ericus Erics) ärvda Utrike jämte Rabo med sågkvarn i samma socken och en gård i Vimmarp i Karlstorps socken, Östra härad, till Mattias Soop, kallar hon sig Märta Rosenstråle och uppger sig ha ärvt gården i Vimmarp efter Jöns Lillie till Ottinge, vilken hon då nämner såsom »min sal. käre broder».³⁴ Hälften av Rabo sågkvarn hade hon 1631 köpt av Jöns Lillies änka Mätta v. Scheiding, som då kallar henne sin

Jönssons äktenskap med Truls skrivares dotter förklarar även hans innehav av den senares tidigt avlidne son Jöran Trulssons gård Vada i Oppeby socken, Kinda härad (J. A. Almquist, Frälsegodsen, 3, s. 1084).

²⁸ Äganderättshandlingar: Östergötlands län, nr 8, Göta hovrätts arkiv, Jönköping. Om denna transaktion se J. A. Almquist, Frälsegodsen, 3, s. 218, not 24.

²⁹ Liber causarum 40: 6, RA.

³⁰ Arkivfragment: Caso de Canuto, RA.

³¹ Smålands handlingar 1630: 8, p. 20.

³² Kalmar läns landsbok 1631, p. 338, KA.

³³ Kalmar läns landsbok 1631, p. 340.

^{33a} Kalmar läns kopiebok 1, p. 101, KA.

^{33b} Smålands handlingar 1630: 8, p. 30.

^{33c} Kalmar läns landsbok 1631, p. 350.

³⁴ Sävstaholmssamlingen F 145, p. 19 ff., RA. Jfr fastebrev 1638 (Sävstaholmssamlingens perg.-brev, proveniensnummer 202). Om Soop-brevens väg till Sävstaholm se Gillingstam i *Archivistica et mediävistica* Ernesto Nygren oblata, s. 159.

syster Märta Börjesdotter Rosenstråle.³⁵ Enligt 1633 års salubrev hade hon ej någon annan gård än den hon sålde, varför hon skulle få behålla Utrike för sin livstid. Ännu 1639 lät Märta Rosenstråle där datera ett brev till Mattias Soop,³⁶ men enligt detta års avkortningslängd dog hon 1640.³⁷

IV. Slattarnas äldre filiationer

I den enda kända, från 1540-talet härrörande avskriften av Hans Brasks släktbok¹ finnes följande genealogi:

Anders Slatte i Lidom						
H. Ingeborg Jonsa			Niels Slatte i Botatorp		Gostaff Slatte	
H. Anna Arued Offasons	Benckt Slatte	Nils Peder Slatte	Eric Slatte	H. Birgitta	H. Anna Fader Persons	Anders Slatte
Nils Margareta Gostaf	Greels Inge- borg	Jons Erengisl Suenn	Gostaf Lidocha Niels			

Bredvid denna släkttavla har utan angivande av relationer till nämnda personer placerats en släkttavla över ättlingarna till en »H Karina Niels

³⁵ Sävstaholmssamlingen F 145, p. 22.

³⁶ Sävstaholmssamlingen II, vol. 129. Icke ens namnteckningen under detta brev är av samma hand som Märta Börjesdotter Rosenstråles ovan nämnda brev i serien Älvsborgs lösen, men detta får sin förklaring genom en uppgift i dess postscriptum, att hon på grund av ålderdomssvaghet »förmår icke siellff skriffwa eller läsa een bokstaff». Förutom av ovan anförda skäl för identifieringen av Märta Rosenstråle till Utrike med Märta Börjesdotter Rosenstråle till Ottinge framgår identiteten av att Märta Rosenstråle till Utrike 1637 och 1638 med samma namnteckning som under brevet till Lindorm Stråle och Olof Holm undertecknat kvittenserna nr 15 och 17 i Mattias Soops fogde Eskil Pederssons räkenskap 1637 (Sävstaholmssamlingen II, vol. 131).

³⁷ Kalmar läns landsbok 1639, f. 21. Det är sålunda en »eftersläpning», då Utrike ännu 1641 (Kalmar läns avkortningsbok 1641, p. 62, KA) redovisas under henne. Först 1644 återinfördes Utrike i jordeboken, varur det tidigare såsom säteri varit uteslutet.

¹ Genealogica 2, p. 76. Denna släkttavla har avskrivits av Anna Pedersdotter Bielke i hennes släktbok, f. 72 v, Riddarhusets arkiv, och därefter i flera andra släktböcker (jfr Gillingstam i Släkt och hävd 1951, s. 223) samt direkt eller indirekt delvis av Per Månsson Utter i Genealogica 41, f. 244, vilken å samma sida även har en annan släkttavla över Slattarna, som är rätt förvirrad och torde vara grunden för vissa fel i de adliga ättartavlorna.

Gudmunsons», som uppges ha barnen »H Ingeborg», »H Gerdruid Sonas» och »Per Nielsson», av vilka Gertrud i äktenskapet med Sone skall ha haft barnen »Per Slatte», »Niels Slatte» och »Gudmun Slatte».

Av det anförda framgår, att genealogien över Slattarna i Elgenstiernas edition av de adliga ättartavlorna i hög grad avviker från denna samtida källa. Till den egentliga, agnatiska Slatteätten hörde tydligen endast den från Nils Slatte i Botorp (Ljungby socken, S. Møre härad)² härstammande, från 1500-talets början till Forsa (Slattefors) i Landeryds socken, Bankekinds härad i Östergötland knutna och med hans sonsons son på Riddarhuset introducerade grenen (Elgenstierna, tab. 4—14)³ och Gustaf Slatte d. ä:s till följd av hans äktenskap i Finland bosatta och redan i början av 1500-talet utdöda gren (tab. 3). I den senare introducerade grenen har hos Elgenstierna en familj infogats, som tydligen ej hör hit, nämligen Halsten Bagges svärfader Anders Nilsson i Yxneberga i Hagby socken, S. Møre härad (tab. 5), som var son till Nils Hemmingsson i Yxneberga;⁴ han var alltså icke, såsom Elgenstierna uppger, son till Nils Slatte i Botorp utan tillhörde en helt annan släkt.

Att de enligt Hans Brask från Anders Slatte d. ä:s dotter Ingeborg härstammande kognatiska Slattarna (tab. 15—18) verkligen härstammade från Anders Slatte, framgår av att Lidhem (Locknevi socken, Tjusts härad), där denne bott 1 januari 1430,⁵ på 1530-talet var sätesgård för hennes dotter-son Nils Arvidsson (Bååt), och riktigheten av Hans Brasks släktskapsuppgifter framgår även av att Lidhem efter Nils Arvidssons syster Margareta

² Av denna gård hade han tydligen kommit i besittning genom sitt äktenskap, ty hans svärfar Nils Bagge hade bott där i mitten av 1400-talet (Gillingstam, Ätten Siöblad, s. 46 och 75, not 325).

³ Om denna gren jfr senast J. A. Almquist, Frälsegodsen 3, s. 734, J. E. Almquist, Lagsagor och domsagor, 2, s. 120, och densamme, Herrgårdarna, s. 163 och 428 f.

⁴ Se Rasmus Ludvigssons släkttavla i Genealogica 18, f. 131 v, samt Skokloster I Fol. vol. 57, f. 232, och Rålamb Fol. vol. 12, f. 231. Jfr G. Carlsson i PHT 1951, s. 20 f., not 4. Filiationerna i denna släkttavla finnas redan hos Hans Brask (Genealogica 2, p. 66), ehuru utan lokalisering med ortnamn. Riktigheten av de i dessa släktavlor föreliggande uppgifterna framgår av att Anders Nilssons systerson Nils Eriksson (även kallad Nils skrivare) i ett salubrev kallar Halsten Bagge sin »swåger» (Gillingstam, Ätten Siöblad, s. 77, not 351). — Om Halsten Bagges hustru jfr Gillingstam i HT 1961, s. 231, not 23.

⁵ Perg.-brev RA. Jfr C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden, tredje uppl. 1911, s. 233 (med oriktigt årtal och en sigilluppgift, som icke kunnat verifieras vid studium av vare sig originalbrevet eller 1700-talsavskriften i Brocmans diplomatarium IV, VHAA:s dep., RA).

tillföll hennes kusin Ingeborg Bengtsdotters(Slatte) dotter Karin Larsdotter (Hjortö-släkten), gift med Nils Bröms.⁶

Såsom J. E. Almquist påpekat, är det emellertid med orätt som Elgenstierna (tab. 22) gjort Ingeborg Andersdotters son Nils Slatte's svärfar Sven Nilsson i Graby i Sunds socken i Ydre till Anders Slatte d. ä:s brorson.⁷ Likaså är det, såsom Herman Schück⁸ påpekat, en felidentifiering, då Anna Bengtsdotters (Lillie) make Gudmund Persson till Tyresö infogats i Elgenstiernas Slatte-genealogi såsom brorsons son till Anders Slatte d. ä. och son till Stockholms-borgmästaren Peder Slatte (tab. 20). Den ende kände Gudmund Slatte, som bodde i Gräsgärde i Arby socken, S. Möre härad, och mördades av Dackes anhängare 1542, var, såsom Schück påpekat, broder till Peder Slatte till Vinketomta i Vimmerby socken och son till den omkring 1470 uppträdande häradsdomhavanden i Sevede härad Sone Pedersson, tydligen i äktenskap med den av Hans Brask nämnda Gertrud Nilsdotter. Det är alltså felaktigt, då Elgenstierna (tab. 15) gör Gudmund Slatte till en av Ingeborg Andersdotters söner; den där införda uppgiften, att hans hustru var en Johan Håkanssons dotter Karin, torde emellertid förklara hans innehav av sätesgården Gräsgärde, ty den hade Johan Håkansson innehaft 1495.⁹

⁶ J. E. Almquist, *Herrgårdarna*, s. 176. Jfr Gillingstam i HT 1961, s. 232. Almquists skildring av hur Margareta Arvidsdotter tog till sig sin släkting Karin Larsdotter återgår på en i avskrift i *Liber causarum* 3: 3, RA, föreliggande uppteckning av Rasmus Ludvigsson.

⁷ J. E. Almquist, *Herrgårdarna*, s. 171. Graby-ättens infogande bland Slatarna härrör troligen från en feltolkning av Rasmus Ludvigssons släktavla i *Genealogica* 18, f. 22. Enligt denna var det emellertid Nils Slatte's son Sven Nilsson, som var fader till Tönne Olofssons hustru Helga, ej Nils Slatte's son Erengisle Nilsson, såsom Almquist felaktigt uppger, tydligen på grund av förväxling med hennes farmors mor Helga Erengisladotter (jfr L. F. Rääf, *Samlingar och anteckningar till en beskrifning öfver Ydre härad i Östergötland*, 3, 1861, s. 78 f.). Att Rasmus Ludvigssons släktavla på denna punkt är riktig, framgår av HH 13: 1, s. 199 och 214, som Almquist själv (s. 429) citerar för uppgiften om detta äktenskap trots sin oriktiga filiationsangivelse.

⁸ PHT 1955, s. 75, not 10 c.

⁹ Styffe, s. 224. Möjligen kan härmed sammanställas Rasmus Ludvigssons uppgift i *Genealogica* 18, f. 131 v, att i Gräsgärde även skall ha bott Halsten Bagges svärfars syster Brita Nilsdotter, moder till Bengt Eriksson i Skälsnäs och Nils skrivare samt mormor till biskop Erik Falk (jfr G. Carlsson i PHT 1951, s. 20 f., not 4, och B. Hildebrand i SBL 15, 1956, s. 116), ty enligt samma notis hette hennes mor Karin Håkansdotter, varför hon kan antagas ha varit syster till Johan Håkansson, och Halsten Bagge innehade 1545 en gård i Gräsgärde (J. A. Almquist, *Frälsegodsen* 4, korr., s. 329, not 3).

De Slattar under medeltiden och 1500-talets förra hälft, vilkas inbördes släktskap är känd

Enligt Hans Brask (Genealogica 2, p. 76 och 77), Anna Pedersdotter Bielke (Släktbok, f. 51 v, 71 v och 72 v, Riddarhusarkivet) och Rasmus Ludvigsson (Skokloster I Fol. vol. 57, f. 129 v, 193 v och 194 v; Rålamb Fol. 12, f. 129 v, 192 v och 193 v), samt J. Ramsay, Frälseläkter i Finland intill Stora ofreden, J. E. Almqvist, Lagsagor och dömsagor i Sverige och densamme, Herrgårdarna i Sverige under reformations-tiden.

Anders Slatte i Lidhem
† tidigast 1430

<i>Ingeborg Andersdotter</i> G. m. Jöns		<i>Nils Slatte</i> i Botorp (Bagge)		<i>Gustaf Slatte</i> Häradshövding i Österbotten † tidigast 1488 G. m. Brita Pedersdotter (Svärd)	
<i>Anna</i> g. m. Arvid Otteson (Bååt)	<i>Bengt Slatte</i> i Forsa (Sturefors) g. m. Marina Gregers- dotter	<i>Nils Slatte</i> Häradshövding i Ydre † före 1512 g. m. Elin Svensdotter (Graby-ätten) † tidigast 1555	<i>Peder</i>	<i>Erik Slatte</i> i Forsa (Slattefors) Häradshövding i Kinda, Bankekind o. Gullberg. † 1532 G. m. Anna Lydekadotter (munk)	<i>Anna</i> g. m. 1) Fader Häradshövding Persson Otte 2) Erik i Nedre Sata-kunta Sluk (Häst-hufvud) † o. 1525
	<i>Gregers Bengtsson</i> g. m. Lars Tidemannson (Hjortö-ätten) † o. 1559	<i>Jöns</i> Nilsson Fogde † 1542 Tidemannson (Hjortö-ätten) † o. 1559	<i>Sven Nilsson</i> i Graby † före 1549	<i>Anders Slatte</i> † före 1538 g. m. Henrik Jönsson Lapp Fincke † o. 1540 † tidigast 1518	<i>Karin</i> Ingeborg Margareta † o. 1548 g. m. Gödeke † o. 1540 † tidigast 1518
<i>Gustaf Lyder Slatte</i> i Söderby Häradshövding i Gullberg † tidigast 1555		<i>Nils Slatte</i> i Forsa (Slattefors) Fogde † 1576	<i>Bengt Slatte</i> Häradshövding i Memming † tidigast 1542 G. m. Margareta Nilsdotter (Vinge) † o. 1585	<i>Verner Slatte</i> i Högsrum. Häradshövding † tidigast 1566 G. m. Truls skrivare Algturum (Ravnäs- ö och Tuna län ätten) † 1551	<i>Karin</i> † 1584. G. m. Truls skrivare Algturum (Ravnäs- ö och Tuna län ätten) † 1551

Stockholms-borgmästare Peder Slatte torde trots sin småländska börd ej kunna vara identisk med Ingeborg Andersdotters son med samma namn, ty han ärvdes 1516 av sin broder Jakob Slatte i Västervik och sin syster Birete i Kalmar¹⁰; såsom C. C. Sjödén påpekat, äro även andra personer med tillnamnet Slatte kända, vilka ej kunnat inpassas i frälsesläkten.¹¹

¹⁰ Stockholms stads tänkeböcker 1514—1520, ed. J. A. Almquist, 1933, s. 97.

¹¹ C. C. Sjödén, Stockholms borgerskap under Sturetiden, 1950, s. 113, not 96. Sjödén har i förbigående fäst uppmärksamheten på ett brev av år 1506, i vilket Gudmund (»Gwme») Slatte uppträder tillsammans med en Nils Slatte och en Peder Slatte, tydligen sina av Hans Brask nämnda bröder (C. G. Styffe, Bidrag till Skandinavians historia 5, 1884, s. 99).

Medlemsavgiften i Personhistoriska Samfundet är kr. 15:— pr år
+ 70 öre för porto och uttages som postförskott för Personhisto-
risk Tidskrift. Önskan om inträde anmäles till Samfundets sekre-
terare, krigsarkivarie BERTIL BROOMÉ, Krigsarkivet, Stockholm 80.
Bokhandelspris för löpande årgång är kr. 18:—